

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2018

Dana Vostřelová

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Dana Vostřelová

*Romské dítě a možné důvody jeho
sociálního vyloučení*

Bakalářská práce

vedoucí práce: Ing. Mgr. Květoslava Princová, Ph.D.

2018

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

Ve Slavkově u Brna 20. 3. 2018

Dana Vostřelová

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Ing. Mgr. Květoslavě Princové, Ph.D. za cenné odborné rady a připomínky.

Dále bych chtěla poděkovat Bc. Blance Prokopové, DIS., vedoucí nízkoprahového zařízení Fara – Brno – Zábrdovice, která mi zprostředkovala setkání se sociálními pracovníci z ostatních nízkoprahových zařízení, se kterými jsem vedla rozhovory.

Obsah

Úvod.....	5
1 Romská rodina	7
1.1 Struktura rodiny.....	7
1.2 Postavení dítěte v rodině.....	9
1.3 Hodnotový systém romské rodiny.....	10
1.4 Odlišnosti v chování – temperament	11
2 Romové a sociální exkluze	14
2.1 Romové v ČR jako národnostní menšina.....	15
2.2 Sociální exkluze a její projevy v životě Romů.....	19
2.2.1 Bydlení	20
2.2.2 Zaměstnání.....	22
2.2.3 Vzdělání.....	23
2.2.4 Soužití s majoritou	27
3 Vývoj dítěte	30
3.1 Batole	30
3.2 Předškolní věk a mladší školní věk	30
3.3 Starší školní věk a adolescence	32
4 Vývoj romského dítěte	35
4.1 Předškolní věk a mladší školní věk	35
4.2 Starší školní věk a adolescence	36
5 Výzkum	39
5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka	39
5.2 Použité výzkumné metody	39
5.3 Metoda sběru dat	39
5.4 Způsob zpracování dat	40
6 Výsledky analýzy.....	42
6.1 Jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí?.....	42
6.1.1 Mikro systém	42
6.1.2 Mezo systém.....	44
6.1.3 Makro systém.....	47
6.3 Odpověď na hlavní výzkumnou otázku.....	49
7 Diskuse	52
7.1 Výsledky výzkumu v kontextu současné odborné literatury	52
Závěr	55
Bibliografie	57
Internetové zdroje	60
Přílohy	62

Úvod

Podoba soužití Romů a ostatních obyvatel v České republice je stále aktuální. Proč dochází k sociálnímu vyloučení romských dětí? Vždyť společnost se už desítky let snaží o integraci romského obyvatelstva. V některých oblastech se jí to daří, v jiných méně. Zdálo by se, že nejjednodušší a nejefektivnější způsob bude začít u dětí. Děti jsou tvárné, nezatížené minulostí, mají nyní spoustu možností ke zlepšení své situace. A přesto mám často pocit, že situace Romů, především ve vyloučených lokalitách, se už léta nemění.

Právě v průběhu praxe, kdy jsem byla v nízkoprahovém zařízení Fara v Brně – Zábrdovicích se mě situace zdejších romských dětí velmi dotkla. Nebylo to setkání s romskými dětmi první, nějaké zkušenosti jsem již měla z jiných nízkoprahových zařízení. Tady byla situace dětí a celých rodin o několik stupňů horší než jsem znala. Přemýšlela jsem, jak je možné, že některé romské rodiny žijí v tak nedůstojných podmínkách, když jiné jsou schopné celkem normálního soužití s většinovým obyvatelstvem.

Cílem práce je zjistit, jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte. V teoretické části se zaměřím na romskou rodinu a vývoj romských dětí. Na základě této teoretické části se pokusím zjistit, jaké jsou důvody jejich sociálního vyloučení. Součástí práce bude i kvalitativní výzkum mezi pracovníky, kteří s romskými dětmi pracují. Hlavní cíl výzkumného šetření bude zjistit, co vnímají sociální pracovníci jako důvody sociálního vyloučení romských dětí. Oslovila jsem tedy pět sociálních pracovníků, které pracují v nízkoprahových zařízeních v sociálně vyloučené lokalitě v Brně, v oblasti ulice Cejl a přilehlého okolí. Práce je rozdělena na část teoretickou a část empirickou.

Romské etnikum je poměrně specifické a má určité odlišnosti oproti majoritnímu etniku naší republiky. Proto se v prvním oddíle teoretické části zaměřím na romskou rodinu. Jaká je hierarchie romské rodiny, jaké postavení má v ní dítě, jaké jsou její hodnoty a patří sem i typický romský temperament. Budu se snažit pomocí odborné literatury popsat tyto jednotlivé oblasti v souvislosti s rodinou většinového etnika. V druhém oddíle se budu zabývat termínem sociálního vyloučení a jeho projevy právě v romské komunitě. Nejprve to bude postavení Romů v České republice jako národnostní menšiny. A potom popíši sociální exkluzi a její projevy, jako je bydlení, nezaměstnanost, vzdělání a soužití s majoritou, v romské komunitě. Ve třetím oddíle teoretické části se zaměřím na některé důležité etapy vývoje dítěte většinového etnika. Pokusím se o srovnání s vývojem romských dětí a nalezení možných odlišností.

K dosažení hlavního cíle výzkumu jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu, techniku analýzy dat, která vychází ze zakotvené teorie. Tento přístup umožňuje lépe nahlédnout do dané problematiky. Při výzkumu využiji jednu z teorií sociální práce a to ekologickou perspektivu. Je to teorie, která se snaží o porozumění mezi jedincem a prostředím. Pomáhá ozřejmit, koncept „člověka v prostředí“. Zdůrazňuje, že není dostatečné zabývat se lidmi a prostředím, ale poukazuje na propojenost mezi nimi a na fakt, že právě na jejich společných hranicích vzniká mnoho životních problémů. Předložím výsledky, které vyvodím ze získaných dat a posoudím úroveň naplnění cíle výzkumu své práce. Na závěr v diskuzi provedu shrnutí a výsledky uvedu do kontextu současné odborné literatury.

1 Romská rodina

V sociologii termín rodina vyjadřuje solidární skupinu osob navzájem spjatých manželstvím, příbuzenstvím nebo adopcí, kteří spolu dlouhodobě žijí a jejíž členové jsou zodpovědní

za výchovu dětí. Základní rodinu tvoří muž, žena a jejich děti. Stejně tak je tomu i v romské rodině.

Rodina je základní institucí, výchozí pro romské společenství. Vždy tomu tak bylo a stále je. Význam romské rodiny pro socializaci, akulturaci a citový i společenský život jejich příslušníků je zpravidla větší než význam rodiny pro příslušníky majoritní společnosti. Jedním z důvodů je, že Romové jsou zpravidla málo zakotveni v mimorodinných společenských sítích. Celá řada funkcí, které v případě majoritní společnosti přebírají zcela nebo částečně jiné instituce, zůstává u Romů v kompetenci širší rodiny.

Většina Romů žijících v Čechách i na Slovensku používá dva základní termíny pro rodinně příbuzenské skupiny: familija a fajta. Používání těchto pojmů je rozkolísané, a proto je často i předmětem diskusí. Pod pojmem fajta se zpravidla rozumí pokrevní příbuzní, přestože je sem někdy zahrnována i celá rozšířená rodina. Do okruhu familija jsou zahrnováni rodiče partnerů, jejich rodiče, bratři a sestry rodičů partnerů, bratři a sestry partnerů, děti jejich dětí i sourozenců. (Davidová, Uherek, 2014, s. 39-40) Už zde je patrné, že význam rodiny je pro Roma důležitější než pro majoritní etnikum.

Rodina a širší rodová skupina nebo velkorodina je pro Roma nejdůležitější a největší hodnotou. Velkorodinu tvoří několik základních rodin, kde spolu žijí tři i čtyři generace v pěti až deseti domácnostech. (Prokešová, 2010, s. 62)

Romská velkorodina mívala daleko větší význam než gádžovská¹. V tísní se každý mohl spolehnout na příbuzné, nikdo nezůstal opuštěn. Do jisté míry je tomu tak dodnes například Rom v domově důchodců je výjimkou. Dnes vztahy mezi členy velkorodin slábnou, slyšíme stesky, že nebýt pohřbů, už by se nesešli. Pevnější jsou snad olašské velkorodiny. (Říčan, 1998, s. 46)

1.1 Struktura rodiny

Pro většinu Romů byla donedávna charakteristická patriarchální velkorodina, kterou tvořila širší příbuzensky provázanou skupinu relativně samostatných velkorodin. Vztahy,

¹ Gadžo je v romštině označení osoby jiné než romského původu.

struktura a hierarchie rodiny i role jejích jednotlivých členů byly vždy těsně spjaty s charakterem skupinových vztahů a vnitřních zákonů. To je dnes patrné zejména u olašských Romů. (Davidová, Uherek, 2014, s. 39) Na omezení významu romské rodiny má podíl i naše společnost, která zřejmě s dobrým úmyslem pomoci dětem, narušila pevné vazby v rodinách.

Za poslední generace soudržnost romských rodin zeslábla. Především jí nesvědčí vytržení z tradiční velkorodiny a ze soudržné obce. Pohromou pro ni byla dobře míněná snaha sociálních pracovníků, kteří odebírali děti rodičům a dávali je do dětských domovů. I dnes je procento romských dětí v dětských domovech mnohonásobně vyšší, než odpovídá procentu Romů v populaci. (Říčan, 1998, s. 45-46)

Stejně jako česká a slovenská rodina, je i romská rodina ve své podstatě monogamní. Základ tvoří páry složené z jednoho muže a jedné ženy. Vztah muže a ženy v páru tvoří romskou rodinu, která je buď ve vztahu manželském, nebo může jít o druha a družku. (Davidová, Uherek, 2014, s. 39) Jednotliví členové v romské rodině mají často odlišné postavení, než je tomu v našich rodinách. V toleranci a snášenlivosti by nám některé romské ženy mohly být vzorem.

Žena je ceněna podle své plodnosti, pokud neměla děti, muž měl právo ji opustit. Mužova nevěra se tolerovala, ženina ne. (Říčan, 1998, s. 46)

Postavení ženy v romské rodině a pospolitosti vychází dosud především z charakteru a diferencovanosti rodiny a společenství. Výrazné rozdíly jsou i mezi rodinami žijícími v koncentrovaném a izolovaném prostředí vyloučených komunit a mezi těmi, které žijí rozptýleně mezi ostatním obyvatelstvem. Postavení Romky v rodině bylo vždy submisivní v pozici k romskému muži. Nesla zodpovědnost za domácnost a péči o děti a rodinu i za její obživu. Pozice ženy byla určována věkem, plodností a počtem dětí, což jí do určité míry znemožňovalo přístup ke vzdělání a na oficiální trh práce. V současné době jsou zaznamenány snahy o emancipaci Romek v rodině. Mladší generace se již například samy rozhodují o tom, kdy a kolik budou mít děti, a jsou „svobodnější“ i v otázce sňatku a míře závislosti na muži. (Davidová, Uherek, 2014, s. 44)

Romský muž je hlavou rodiny, jeho slovo má velkou váhu a žena i děti ho respektují. Nad svou rodinou držel ochrannou ruku, rozhodoval o všech věcech, týkajících se rodiny a nesl za svou rodinu odpovědnost. Pokud měl muž práci, odevzdal vydělané peníze své ženě. Otec zapojuje své syny do činnosti spojené s výdělkem finančních prostředků, kdysi otcové své syny učili svému řemeslu, kterému se později synové věnovali. Dnes už tomu tak není. Pokud

otec pracuje, zasvěcuje do své práce i své syny, v jiném případě je zapojuje do brigád, ve kterých sám vypomáhá, v horším případě je syn využíván k drobným krádežím a sběru sběrných surovin. Synové vnímají, že provádějí spolu s otcem nelegální činnost, přesto ji provádějí. Otec dává tímto způsobem svým synům negativní vzorec chování. (Kopanská, 2014, s. 22-23)

Jen zvolna se v romské rodině mění postavení starých lidí. Zůstává zachován rozměr silné úcty k nim i jejich rozhodovací práva ve věcech týkajících se rodinného života. (Davidová, Uherek, 2014, s. 45)

1.2 Postavení dítěte v rodině

Romové své děti nesmírně milují. Děti jsou pro ně symbolem štěstí a bohatství. Jak říká jedno z jejich přísloví: „Jak nejsou děti, není štěstí“. Podle tradičního názoru je bezdětná rodina smutná a ostatním na posměch.

Nápadnou odlišností romské rodinné výchovy je raná péče. O novorozeně se plně stará matka, která v některých případech nedodrží doporučení lékařů a zdravotních sester (např. nepřestane kouřit ani v těhotenství, ani při kojení), ale stará se o dítě jinak vzorně. Intenzivní fyzický kontakt dítěte s matkou je základem pocitu patřičnosti, který Romům vydrží na celý život. (Sekyt, 2003, s. 9)

Děti mají volnost a prožívají všechno společně s rodiči a dalšími dospělými. Dítě se učí se tím, že se plně účastní společenského dění v komunitě a napodobuje starší. Většinou je od nejútlejšího věku vychováno velice tolerantně svými prarodiči laskavým slovem. Výchova se nezdá z vnějšího pohledu tvrdá a přísná, ale uvnitř rodiny ano. V pubertě přebírá výchovu svých dětí do rukou otec jako hlava rodiny. (Prokešová, 2010, s. 63) Jak je patrné, tak mateřské péče se dostává dětem jen poměrně krátkou dobu, protože vzhledem k velké porodnosti se často maminka musí brzy starat o další novorozeně.

Po narození dalšího dítěte matka předává péči o batole většinou starší sestře. Starší sestra nenaučí dítě dobře mluvit. Romské dítě se učí pouze nápodobou bez korektur a důležité je, že mu všichni členové rodiny rozumí. Romové mnohem lépe vnímají mimoslovní komunikaci (mimiku, gesta, intonaci hlasu, hlasitost) a podle těchto, pro majoritu nepříliš významných nuancí, rozumí či nerozumí řečenému. Proto se u dětí přicházejících do školy shledáváme často s malou slovní zásobou, jak v češtině tak i romštině, dítě pak nerozumí výkladu a jeví se učiteli jako neinteligentní a zaostalé. (Sekyt, 2003, s. 9-10)

Malým dětem je v rodinách ponechána velká volnost, ale úcta a poslušnost vůči všem starším je jim vštěpována. Tresty za neposlušnost jsou někdy z pohledu majority považovány za neúměrné, na druhou stranu děti nejsou trestány za celou řadu skutků, které majorita svým dětem netrpí (např. ničení věcí). (Sekyt, 2003, s. 9-10)

Jak píše Balvín (2004), malé i velké dítě žije v útulném bezpečí své komunity. Komunita mu poskytuje budoucnost, postavenou na tradicích, a ochranu před neznámým. Jeho bezpečí se zakládá na soudržnosti ve společenství a to má ještě větší význam, když jsou vztahy s okolím negativní. V tomto smyslu je škola jako výchovná instituce, která přináší zvrát v hodnotách rodinné výchovy, apriori nežádoucí. Sami rodiče mají na školu většinou špatné vzpomínky a zvažují, zda jí mají své děti svěřit. Myslí si, že neexistuje žádný vztah mezi vzděláním a ekonomickým anebo sociálním úspěchem.

Romské dětství je především kratší. Je to dáno i biologicky časnější pubertou a ještě je zkráceno brzkým sexuálním životem. Druhý velký rozdíl souvisí s vysokou kohezí romské rodiny. Děti se od malička zúčastňují rozhovorů o záležitostech dospělých i jejich rozhodování, a proto i předčasně dozrávají. (Říčan, 1998, s. 104)

Bohužel, podle nejnovějších výzkumů, jak píše Prokešová (2010) tradiční romská velkorodina již neplní svou funkci jako dříve. U dnešní mladé populace klesá znalost romské kultury, tradic a zvyků. Převládá pasivní konzum „majoritní společnosti“. Život současných romských dětí a mládeže je prázdný, bez cíle, bez motivace, zaměřen jen na užití si dne. Specifickým rysem romské kriminality je vysoká míra zapojení dětí ve městech, především předškolního věku do okrádání chodců, cestujících a páchání domovní krádeže. Romská prostituce není pro mladé romské dívky a ženy ničím neobvyklým, což by v dřívějších dobách nebylo možné. Prostituce byla v minulosti ve všech romských rodinách považována za nečistou a nepřijatelnou. Největším zlem, především pro olašské děti a mládež je zneužívání tvrdých drog.

1.3 Hodnotový systém romské rodiny

Romové nejsou v podstatě vychováni k individuální zodpovědnosti za svůj život a za své činy. V tom spočívá jejich současný problém – nezodpovědnost za sebe sama. Za své nezmary si nenesou odpovědnost já jakožto svobodná lidská bytost, za to může někdo jiný. (Prokešová, 2010, s. 63)

V romské rodině nejsou věci ani jídlo něčí, bere si je, kdo zrovna potřebuje. Lpět na nějaké věci je považováno za gádžovský způsob sobectví. Osobní vlastnictví věcí, které

člověk nemá právé na sobě, je v rozporu s romstvím, a proto Romové v rodině o nic neprosí a za nic neděkují. (Sekyt, 2003, s. 9) Obecně známý je i jejich jiný žebříček hodnot.

Za nejvyšší uznávané hodnoty platí podle Prokešové (2010)

- Láska v rodině a soudržnost velkorodiny
- Zdraví, ale podle romských měřítek
- Projevy úcty mezi, které patří např. vykání
- Peníze, které přinášejí momentální prožitek, což je pro Romy důležité
- Fyzická síla, ke které mají Romové nekritický obdiv a která určuje postavení ve společnosti
- Schopnost dodržet slovo, což platí jen uvnitř skupiny, protože podvést a přelstít gádža je hrdinství; důvěra Roma se získává velmi těžce a velice snadno se ztrácí
- Touha být na skvělé hmotné úrovni a vyrovnat se tak majoritní populaci, kdy často dochází ke kombinaci bídy a přepychu
- Touha vyniknout, spojená s tzv. napoleonským komplexem
- Pohostinnost, která je samozřejmostí a jejíž odmítnutí je urážkou
- Televize, video
- Sexuální život – pohlavní styk se požaduje denně a za případné odmítnutí je žena bita

Mezi méně uznávané hodnoty patří překvapivě znalost romského jazyka, vztah k psanému slovu (nechtou ani romské tiskoviny), nezájem o vlastní pověst – důležitější je udělat první dojem, ne mít dobrou pověst a většinou ani vzdělání.

1.4 Odlišnosti v chování – temperament

Staletí kočovného života se odráží až do současnosti, kdy Romové stále žijí pro přítomný okamžik, nemyslí na budoucnost a hlavní je žít tak, abys přežil. Naopak některé jejich vlastnosti bychom jim mohli závidět.

Romové sami za svou nejlepší vlastnost považují dobrosrdečnost a soucit, upřímnost, přátelskost, soudržnost, pohostinnost, schopnost intenzivního prožívání citů a emocí. Mezi jejich povahové zvláštnosti patří slabá vůle (bez motivace, není důvod o něco usilovat), s tím je spojena malá vytrvalost a trpělivost. Nepříjemná vlastnost je nespolehlivost, někdy nesamostatnost a komplex méněcennosti. Na druhou stranu se rádi předvádějí, strhávají na sebe pozornost, občas mají sklon přeceňovat vlastní výkony a těžko si přiznávají chybu. Příznačný pro ně je strach (být sám už znamená být v nebezpečí), strach z bolesti a smrti. Jsou mimořádně

citliví vůči každé nespravedlnosti, ale svoji urážlivost a vztek si dokáží omluvit. (Prokešová, 2010, s. 72)

V celé západní společnosti začíná převládat velký individualismus, který přináší svá negativa a před nímž psychologové a sociologové varují. Proto je nám hodně cizí romská soudržnost, být stále s někým a hlavně nebýt sám.

Skupinová koheze Romů je nápadná. Souvisí se sklonem být pospolu, všechny záležitosti prohovořovat a společně rozhodovat. Nešťastným důsledkem této skupinové koheze je častá neochota romské rodiny i širší komunity dovolit jednotlivci, aby se od ní v něčem odpoutal, aby myslel a jednal jinak. Naopak Romům nevadí těsná tělesná blízkost, kterou se chrání před strachem. Citová spontánnost, živý temperament a orientace na přítomnost je pro ně příznačná. Rubem těchto vlastností je chronický nedostatek disciplíny, spolehlivosti a vytrvalosti. Romské děti mají potíže přinutit se k nezáživnému učení, sportovně nadaní chlapci odpadají pro neschopnost pravidelně trénovat, hudební talenty často zplaní pro neochotu cvičení na hudební nástroj. Pocit méněcennosti je typický pro každou utlačovanou menšinu, proto si ji kompenzují zdůrazňovaným sebevědomím, arogancí a předváděním. (Říčan, 1998, s. 51-53)

Romové se často chovají pro nás nepochopitelně, nelogicky. Neorientují se podle přesného času, „Čas poroučí jen bílým.“, čas pro ně není důležitý, vnímají jej jinak. Jídlo se vaří většinou jen 1x denně, každý jí, kdy chce. Děti konzumují spoustu sladkostí a některá jídla úplně odmítají. Nespotřebované jídlo se neohřívá, ale vyhazuje. Podle statistického průzkumu utrácejí v den výplaty 60-70% peněz. Před výplatou si půjčují peníze a nosí věci do zastavárny. Mají rádi humor, avšak ironii a ironické poznámky nechápu. (Prokešová, 2010, s. 73)

Podle Rouse (2010) bychom v komunikaci s Romy měli znát i další zvyky a zvláštnosti. Děti často napoprvé v jiném prostředí nekradou, ale prostě jen tak si vezmou, co chtějí. Nejsou zvyklé něco mít, a proto si v duchu žití pro přítomnost v daný okamžik vezmou, co se jim líbí. Zdá se, že často lžou, ale je to účelové, často jen chlubení nebo chtějí „přechytračit“ gádža. Dovedou se dělat hloupé a nevinné, což je zbraní slabých, kteří jsou zahráni do kouta a Romové se námi zahráni do kouta, někdy cítí. Tvrdí se, že vedoucím romských dětí má být Rom. Není to ale pravda, protože v romských komunitách a rodinách dodnes panuje dávné kastovníctví a nevraživost, kolikrát silnější než mezi majoritou a Romy. Pokud je nějaký Rom Romy neuznáván, či dokonce zneprátelen, není spolupráce vůbec možná.

Mají jiné estetické vnímání, v oblíbě jsou nápadné barvy. Není neobvyklé a zahanbující, že muž pláče.

Častá je otázka, týkající se neschopnosti Romů přizpůsobit se společnosti, ve které žijí již celá staletí. Jedna z možných odpovědí je ta, že asi jen stěží se lze přizpůsobit společnosti, která nás odmítá. Na druhou stranu je možné se aspoň pokusit „zavděčit“ se dané společnosti a chovat se jinak. Neprosazovat jen svá práva, ale vnímat i své povinnosti. (Prokešová, 2010, s. 74)

Už z první kapitoly je jasné, že mezi majoritním etnikem a Romy jsou velké rozdíly. Počínaje sounáležitostí v rodině, přes žebříček hodnot a odlišnosti v temperamentu. Všechny tyto faktory budou určitě souviset i s vývojem dětí.

2 Romové a sociální exkluze²

V následující kapitole se ale zaměříme ještě na jednu oblast a to je sociální vyloučení Romů. Proč a jak k tomu došlo? Již staletí zde žijeme spolu a životní podmínky Romů se z našeho pohledu hodně zlepšily.

Termín sociální vyloučení se poprvé objevil ve francouzské literatuře v sedmdesátých letech a za jeho autora je označován R. Lenoir. Z Francie se termín velmi rychle rozšířil do celoevropského kontextu. (Navrátil, 2003, s. 30)

Sociální vyloučení je klíčovým pojmem současné debaty o sociálních problémech moderních společností. Sociální vyloučení tedy znamená vyloučení ze života společnosti a jde o opak sociálního začlenění, kdy lidé mají rovné příležitosti žít život srovnatelně kvalitně jako ostatní.

Mezi typickými důvody sociálního vyloučení se uvádí zejména:

- Nedostatek finančních prostředků, tedy zjevná chudoba, která vytváří symbolickou bariéru.
- Nedostatečné vzdělání a znalosti, případně znalosti neadekvátní či zastaralé. To přináší obtíže při hledání zaměstnání, při integraci jedinců do komunikačních sítí, v oblasti přístupu ke kulturním statkům a ke vzdělání. V širším slova smyslu sem patří i jazyková bariéra, neznalost základních občanských práv a povinností, absence kompetencí k výkonu vlastnických a jiných práv, neinformovanost o sociálních právech atd.
- Diskriminace, zde chápána jako špatné zacházení na základě odlišnosti. (Bargel, 2010, s. 30-31)

V obsahu pojmu sociálního vyloučení je myšlen nejen předpoklad o vyloučení z občanství odepřením výkonu občanských práv, ale i ztížením schopnosti dostát občanským povinnostem, popřípadě i vzdání se těchto práv a povinností. Sociální exkluze je procesem, který společnost značně polarizuje a je vnímán jako důsledek působení strukturálních faktorů, respektive jako důsledek selhání některé z dnešních klíčových institucí: tj. demokratického systému zajišťujícího občanskou integraci; pracovního trhu zajišťujícího ekonomickou

² Exkluze = sociální vyloučení je proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku

integraci; sociálního státu posilujícího sociální integraci, popřípadě rodiny a komunity podporujících interpersonální integraci. (Sirovátka, 2006, s. 20)

Koncept sociální exkluze je v diskursu Evropské unie stále velmi úzce spojen s konceptem chudoby. Je definována jako stav, kdy jedinec nebo kolektiv neparticipuje plně na ekonomickém, politickém a sociálním životě společnosti. Nebo jim jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům neumožňuje dosáhnout životní standard, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný, a dosáhnout i té míry participace na životě společnosti, která je v ní pro její plnoprávné členy považována za žádoucí. V této situaci nemají ti, kdo jsou oběťmi sociální exkluze, často přístup ani k základním právům. (Sirovátka, 2004, s. 18-19)

Podle Navrátila (2003) je sociální vyloučení proces nebo stav, který určité jednotlivce, rodiny nebo skupiny či celá společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém a občanském životě společnosti. Mezi příčiny tohoto stavu patří především chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí a často také etnická příslušnost. Díky tomuto stavu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel společnosti.

Je to v zásadě oboustranně nechtěný stav, protože vede k sociálnímu napětí a z něho plynoucím politickým rizikům. (Romové v ČR, 1999, s. 390)

2.1 Romové v ČR jako národnostní menšina³

Pro lepší pochopení souvislostí je třeba vycházet z historie Romů, a proto se o ní zde v krátkosti zmíním.

Předkové Romů nejspíš příslušeli k indickým nejnižším a opovrhovaným kastám. Majoritní společnost je znala pod souhrnným označením Domové. Tato kasta se věnovala kotlářství a kovářství, podvodům a krádežím dobytka, uklízení a odstraňování nečistot, hudební, taneční a kejklířské činnosti, potulce a žebrotě. Písmo, které neměli, nahrazovala ústní lidová slovesnost. Trvalé obavy z období bez dešťů a následných hladomorů, tíživost kastovního systému, ale asi i další příčiny vedly k pohybu domských kast. Směřovaly přes úrodný Paňdžáb a dále přes hranice indického subkontinentu na západ. Tento exodus se uskutečňoval v několika proudech různých velikostí. Stěhování bylo od sebe časově dost vzdálené a trvalo pravděpodobně v rozmezí od 3. - 5. do 9. - 10. století (Nečas, 2002, s. 12).

³ Zákon č. 273/ 2001 Sb. - Zákon o právech příslušníků národnostních menšin

O Domsském původu Romů se v odborné společnosti vedou diskuze, ale pro nás to není až tak podstatný údaj.

Bezpečná zmínka o Romech v českých zemích je zpráva ze Starých letopisů českých uváděná k roku 1416. Z r. 1417 máme jejich přítomnost potvrzenou ze Znojma a o rok později z Chebu. Po té však zprávy o Romech na našem území přibližně na šedesát let mizí. (Horvátová, 2002, s. 14)

Jak uvádí dále Horvátová (2002), od 16. století byli Romové na území Českého království neustále pronásledováni. Jejich pobyt na našem území byl nelegální, někde se na ně pořádaly doslova štvance. Nutno dodat, že nařízení vůči Romům se nedodržovala vždy a všude stejně důsledně.

Až osvícenská panovnice Marie Terezie začala v 60. letech 18. století s řízenou asimilací Romů. Snahou byla přeměna Romů na řadové rolníky a začala se realizovat v oblasti Uher v Sedmíhradsku. Romům byly zapovězeny všechny odlišnosti, především specifický oděv a používání mateřského jazyka. Byli povinně usazováni v nově budovaných koloniích a důraz se kladl na to, aby řádně vyznávali katolickou víru, chodili pravidelně na bohoslužby a přejímali zásady katolické víry. Nejlépe se usazování a vzdělávání Romů dařilo na jižní Moravě.

Od druhé poloviny 19. století vznikají na jižní a jihovýchodní Moravě romské tábory – osady. Počet obyvatel se pohyboval od 30 do 100 osob. V této době se daří některým Romům pronikat i do obcí. Jejich děti již musí povinně navštěvovat školu, rodiče jsou chudými, ale právoplatnými obyvateli obce. Snaží se vycházet dobře se sousedy, postupně zanechávají drobných krádeží. O dobrých vztazích místních a romských sousedů svědčí vzpomínky vesnických obyvatel na předválečné – „naše Cikány“. V té době se objevují první Romové s výučním listem, středoškoláci, a dokonce i vysokoškoláci. (Horvátová, 2002, s. 40-41)

V 19. století se Romové postupně usazují dobrovolně na střední, jižní a zejména jihovýchodní Moravě. Někdy je to i proti vůli místního obyvatelstva. Vznikají tzv. cikánské tábory, které jsou postavené z velmi nuzných obydlí. Romští obyvatelé se živili tradičním kovářstvím a hudbou. Někde po domácku vyráběli různé zboží, ale většinou vykonávali příležitostně hrubé nádenické práce. V této době byli Romové známí na většině území Čech a Moravy jako kočovníci. Měli typické vozy kryté plachtami nebo maringotky tažené koňmi. Po cestě prodávali své kovářské výrobky nebo předváděli svá hudební vystoupení, uplatnili se i jako koňští handlíři nebo drátovali hrnce. Roku 1885 byl vydán zákon, podle kterého byli Romové pro tuláctví trestně stíháni vězením a nucenými pracemi. Někdy jim byly odebírány

děti. I v první republice, která měla demokratický charakter, byl r. 1927 vydán zákon proti potulným Romům a tulákům žijícím „po cikánsku“. Byl to zákon na tehdejší evropské poměry velmi tvrdý. Romové nesměli kočovat a tábořit ve větších skupinách, nosit zbraně. Na kočování museli vlastnit dočasná povolení a byli v podstatě pod soustavným policejním dohledem. (Říčan, 1998, s. 16-17)

Zákon o potulných cikánech z 15. 7. 1927 měl za úkol především řádnou evidenci všech Romů na našem území. Bohužel tzv. cikánské legitimace byly vydávány nejenom kočovným a potulným Romům, ale postupně i ostatním Romům. Tím vznikala velká diskriminace romského etnika jako celku. (Nečas, 2002, s. 61-62)

Jak vidíme, tak ani období první republiky nebylo pro Romy přívětivé a to se schylovalo v Německu k nástupu moci A. Hitlera.

Druhá světová válka byla pro Romy, tak jako pro většinu evropských národů strašnou kapitolou. Ve vyhlazovacích koncentračních táborech zahynulo téměř pět tisíc Romů. Někteří přežili i díky „liknavosti“ českých úředníků. V poslední době se však ukazuje, že nelidské zacházení s Romy často prováděli i čeští dozorcí. (Říčan, 1998, s. 17)

Poprvé se Romové stávají de iure rovnoprávními členy společnosti po Únoru 1948. Roku 1958 vychází zákon o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon byl prováděn r. 1959 formou policejních razíí, kdy ze dne na den musela být odmontována kola kočovných vozů a Romové měli povinnost usadit se tam, kde právě byli. Obce jim měly zajistit náhradní ubytování. Byla to snaha zařadit Romy mezi ostatní obyvatelstvo a postupně smazat všechny rozdíly. Specifika Romů byla potlačována. Školské orgány naléhaly na rodiče, aby na děti nemluvili romsky (kvůli lepším úspěchům ve škole). Romové, kteří byli od nepaměti soběstační a na společnosti nezávislí, začínají poprvé využívat nové nabídky společnosti – odkládají děti do dětských domovů, ženy sklouzávají k prostituci. S tím souvisí i zanikání rodových komunit a včlenění se do anonymity velkoměsta. V tomto období došlo k největší morální devastaci Romů. Z Romů se stává nikoliv etnická skupina, ale sociálně- patologická nežádoucí skupina. Pozitiva tohoto období jsou určitě odstraňování negramotnosti, zvyšování kvalifikace a dostupnost zdravotní a sociální péče. (Horvátová, 2002 s. 51-52)

I další postup komunistické vlády proti Romům byl dosti brutální.

V únoru 1959 předvedla vláda represivní charakter své asimilační politiky, brutálním způsobem rázem vzala olašským Romům možnost kočovat. Národní výbory měly kočujícím

poskytnout pomoc, aby mohli přejít k usedlému způsobu života. Zároveň v polovině šedesátých let bylo na Slovensku napočítáno přes tisíc romských osad, které měly být likvidovány a jejich obyvatelé systematicky rozptýlováni po republice. (Říčan, 1998, s. 27)

Padesátá léta lze charakterizovat jako expanzi původně slovenských Romů do českých zemí. Byla to administrativní snaha rozptýlit extrémně chudé romské obyvatelstvo z míst s vysokou koncentrací do jiných částí Československa a násilné usídlení kočujících osob. (Gjuričová, 1999, s. 18)

Počátkem sedmdesátých let byla státem řízená asimilace nahrazena mírnější koncepcí společenského začleňování. Cestou materiálních a sociálních výhod mělo dojít k vyrovnání s majoritní společností. Ani tento přístup Romům moc nepomohl, ale naopak ještě více je paralyzoval. Přednostní přidělování bytů, zvýšené sociální dávky a příspěvky skutečné problémy Romů nevyřešily. (Horvátová, 2002, s. 53)

Jak shrnuje Šišková (2001), většina dnes v České republice žijících Romů přišla do země ze Slovenska v letech 1945-1993. První vlna přišla na základě vlastního rozhodnutí hned po skončení války. Většinou se stěhovali do pohraničních oblastí, kde se usadili, sžili se s ostatními obyvateli a většinou nemají vážné problémy. Druhá vlna přišla v padesátých a šedesátých letech 20. století při organizovaných nábořech na stavby a do těžkého průmyslu. Tento nábor byl prováděn v osadách po celém Slovensku a zájem byl jen o mladé, zdravé a silné muže. Tak se v jednom místě ocitli Romové z mnoha osad, s různou kulturou atd. Většinou se snažili o asimilaci, ale většinová společnost je nepřijímala. Třetí vlna byla stěhována po roce 1965 pod nátlakem při uplatňování usnesení vlády č. 502, o likvidaci cikánských osad, čtvrtí a ulic. Stěhovali se pod silným nátlakem do obcí, kde před nimi žádní Romové nebyli, záměrně byli rozptýlováni z jedné osady do co nejvíce míst. Právě tyto Romové mají v České republice nejvíce problémů. Českou společnost vnímají jako nepřátelskou a i jejich sousedé je odmítají akceptovat. (Šišková, 2001, s. 120-121)

Vznik specializované sociální péče o sociálně slabé romské obyvatelstvo byl součástí zákona z r. 1976 o sociálním zabezpečení. Tento zákon Romy definoval jako „...*občany, kteří v důsledku návyků pramenících z minulosti žijí v mimořádně obtížných poměrech...*“ (Gjuričová, 1999, s. 19)

Listopad 1989 přinesl i pro Romy velké změny, které se odrazily především v jejich uvědomění si svého romství a v určitých aktivitách z jejich strany.

Brzy po změně režimu začala vznikat vlastní romská media. Vydávají se periodika, romští aktivisté dosáhli založení redakce romského vysílání v Českém rozhlasu v Praze a v České televizi je vysílán romský magazín Romale. V Kolíně byla otevřena soukromá Romská střední škola sociální a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze je možno studovat samostatný obor „romistika“. Bohužel romské aktivity zůstávají stranou zájmu ostatní společnosti. (Horvátová, 2002, s. 55-57)

Listopad 1989 přinesl českým Romům svobodu užívat svého jazyka a pěstovat svou národní kulturu. Začínají se psát romské básně i próza, pořádají se četné kulturní akce, stát financuje romský tisk, televizní a rozhlasové vysílání, dává Romům k dispozici veřejnoprávní média. Romský jazyk a kultura se studuje na vysokých školách. (Říčan, 1998, s. 29)

2.2 Sociální exkluze a její projevy v životě Romů

Podle Zprávy o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [on-line]), je v naší republice 606 sociálně vyloučených lokalit, kde žijí převážně Romové.

Dětem ze sociálně vyloučené lokality byla jejich nepříznivá sociální situace dána do vínku při narození a vzhledem ke svému věku nemohou rodinnou situaci nijak ovlivnit a mnohdy si ani neuvědomují její závažnost. (Bucháčková, 2014, s. 16)

V rámci sociálního vyloučení českých Romů jsem si vybrala určité dimenze (podkategorie), kde je z mého pohledu sociální exkluze nejvíce vidět. Jde o prostorové vyloučení, kdy jsou Romové vyloučeni z prostoru majoritních rezidenčních lokalit do oblastí, které jsou považovány za méně prestižní. Ekonomické vyloučení se odráží v tom, že Romové jsou často znevýhodňováni na trhu práce. Tato oblast úzce souvisí s nízkým stupněm vzdělání a negativními zkušenostmi s pracovní morálkou Romů. A jako poslední je vlastní soužití majoritního etnika s Romy. Myslím si, že tyto čtyři dimenze nejlépe vypovídají o momentální situaci v oblasti sociálního vyloučení Romů. Zároveň i výše uvedená Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 uvádí tyto čtyři dimenze jako klíčové oblasti romské integrace.⁴

⁴ Integrace- oboustranný psychosociální proces sblížování minority znevýhodněných a majority intaktních. Začlenění osob do většinové společnosti a jejího každodenního života.

2.2.1 Bydlení

Jak jsem uvedla v podkapitole 2.1, tak největší vlna přistěhování Romů z osad na Slovensku do Čech probíhala v šedesátých a sedmdesátých letech. Rozdíl v kulturnosti bydlení byl tak veliký, že pro Romy nebylo jednoduché se s tím vyrovnat.

Teprve v 70. letech se v kulturnosti bydlení Romové začínali přibližovat většinové společnosti. Ti, kteří přicházeli ze Slovenska, z původních romských osad, mnoho přidělených bytů zdevastovali. Nikdo si jich nevšímal a nenaučil je v nových podmínkách bydlet. Varující se stala historie sídliště Chanov, které vzniklo v polovině 70. let. V důsledku poddolování starého Mostu sem bylo přestěhováno 3500 Romů bez ohledu na jejich zaměstnanost, dosavadní způsob bydlení a životní úroveň. (Nečas, 2002, s. 92-93)

Později začali být Romové stěhováni do bytů horší kategorie, ale i zde se začaly objevovat po listopadu 1989 nové problémy. Často to byla neschopnost Romů pravidelně platit nájem a neznalost právních norem v oblasti nájemních a kupních smluv. Od některých vlastníků bytů byli vydírání nebo vystěhováni bez náhradního bydlení.

První část problémů spojená s bydlením Romů je nízká kvalita bydlení (starý bytový fond nebo přeplněnost bytů). Druhá část obsahuje otázky institucionální povahy (nechráněné nájemní smlouvy a problémy s hrazením nákladů spojených s užíváním bytu). Tyto okolnosti jsou vzájemně provázány, vzájemně se podmiňují a jsou spojené s obtížemi, zejména s vyloučením z formálního trhu práce. V městských lokalitách je velká část romské komunity soustředěna v určitých typech domů a bytů, většinou v domech nájemních. Jsou to staré zdevastované obecní domy z období urbanizace a průmyslového rozvoje nebo tzv. holobyty. Nízké kategorie bytů závisí na typech domů, ve kterých příslušníci romské komunity např. v Brně žijí. Nejčastěji jsou to pavlačové domy a starší cihlová zástavba s nedostatečným vytápěním a špatnými hygienickými podmínkami, často s absencí nebo špatnou dostupností sociálního zařízení. Jako závažnější než obývání bytů s nízkým standardem příslušníci romské komunity vyhodnocují přelidněnost bytů. Tento problém je zmiňován nejčastěji v souvislosti s nemožností vytvořit si intimní a funkční prostor pro jednotlivé členy domácnosti. Malometrážní byty neumožňují rodinám vytvořit prostor např. pro přípravu dětí do školy, ale hlavním důvodem obývání malých bytů jsou především finanční prostředky. V České republice je nedostatek finančně dostupných bytů rozšířeným problémem, který se dotýká všech skupin obyvatelstva. Příslušníci romské komunity však náležejí k těm, kteří jsou vyloučeni

z jakýchkoliv způsobů získání bytu. Je třeba ale připomenout, že sociální problém má u určité části romské komunity podobu sociálně patologického chování, které vyvolává nepřipravenost a neschopnost vést samostatný život v oblasti bydlení, popř. neochotu plnit povinnosti spojené s užíváním bytu. Toto chování může být důsledkem paternalistického přístupu ze strany státu před r. 1989, kdy rodiny měly stabilní příjem z tehdy povinné zaměstnanosti. Na tyto problémy navazují i nechráněné nájemní vztahy, kdy chybí smlouva na byt nebo smlouva je pouze na dobu určitou. Příčinou uzavírání nevýhodných smluv je, že majitelé domů a bytů zneužívají nízké kompetence části romské komunity orientovat se v úředních postupech. Změny týkající se bydlení, zejména restituce a privatizace domů a bytů znamenaly pro sociální skupiny, které nedisponovaly žádným finančním kapitálem a které se zároveň špatně orientovaly v nově vznikajícím systému, výrazný obrat. Romové, kteří mezi tyto skupiny patří, neměli možnost tyto události ovlivnit a jsou tak do značné míry odkázáni na vůli představitelů dominantní společnosti. (Šimíková, 2004, s. 108-130)

V městských aglomeracích se vedle špatného stavu bytového fondu často romské rodiny potýkají se špatnými smluvními vztahy a přeplněností bytů, která je v České republice u Romů dvojnásobná, než je tomu u majoritní populace. (Sirovátka, 2004, s. 102)

Prostředí, ve kterém někteří Romové žijí, se podobá bez nadsázky skládce či podobným místům. K tomu, aby se tento stav změnil, je zapotřebí zastavit rozpínání ghett. Je ale pošetilé domnívat se, že tato ghetta a další problematické lokality odstraníme během jednoho nebo dvou desetiletí. Budou zde ještě velmi dlouho, ale otázkou je, nakolik jsou akceptovatelné jak ze strany majority, tak i ze strany těch, kteří v těchto lokalitách žijí. (Miko, 2010, s. 123-124)

Současnou identifikaci problémů v oblasti bydlení, které vplynuly při poskytování dávek na bydlení, připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí. Jde především o nevyhovující kvalitu prostoru, stanovování výše nákladů na bydlení, regulace zneužívání podnikání s provozem ubytoven atd. Také Agentura pro sociální začleňování vymezila pět klíčových problémů, se kterými se vyloučené osoby, obce, družstva a společenství vlastníků jednotek potýkají: dluhy vůči Společenství vlastníků jednotek nebo družstvu; výskyt obtěžujícího hmyzu, hlodavců a zápachu; přelidnění bytů a stavebně technická a hygienická nevhodnost bytů; nadhodnocené nájemné a neplnění povinností ze strany majitelů bytů a zanedbávání údržby bytů. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [on-line])

Celý problém je o to složitější, že ač z našeho pohledu žijí Romové v určitých komunitách, tak komunitní systém zde často nefunguje.

I když se o těchto lokalitách hovoří jako o komunitách, komunity to ve své podstatě nejsou. Byly sem uměle sestěhovány rodiny, které by spolu za přirozených podmínek z důvodu kastovního systému, který v romské komunitě stále platí, nežily. Proto zde dochází stále ke konfliktům, neexistuje zde vzájemná svépomoc a dělba práce, která by fungovala v přirozených romských společenstvech. Život je zde bezútěšný a pro samotné obyvatele bezvýhodný. Lidé tu žijí ve stavu celkové letargie, volí krátkodobé životní strategie, cílené jen na uspokojení základních životních potřeb. (Navrátil, 2003, s. 72-73)

2.2.2 Zaměstnání

Romští přistěhovalci ze Slovenska ze 70. let 20. století i usedlíci se v českých zemích uplatňovali spíše v nezemědělských profesích. Muži jako nádeníci ve stavebnictví nebo v dopravě jako závozníci. Ženy pracovaly převážně jako uklízečky nebo jako myčky nádobí. Stát zajišťoval materiální a sociální vzestup, který romská populace přijímala jako samozřejmost. Problémem byla jejich pracovní morálka a neschopnost zůstat na jednom pracovišti. Zároveň si zvykali na dětské přídatky a sociální podpory. (Nečas, 2002, s. 91)

Většina obyvatelstva přijala návrat demokracie i na trhu práce pozitivně a postupně se se změnami dokázala vyrovnat, pro Romy v oblasti zaměstnání došlo k velkým problémům.

Rok 1989 byl velikým zlomem, kdy většina Romů přišla o práci. Demokracie s sebou přinesla i požadavek na každého jednotlivce postarat se sám o sebe, být samostatný, uchytit se. K tomu však Romové nikdy vedeni nebyli a ani dodnes vedeni nejsou. Navíc neustále stoupá požadovaná úroveň kvalifikačních předpokladů v určitých oborech a šance na začlenění Romů do pracovního procesu se neúprosně snižuje. Vykonávají především sezónní nebo příležitostné práce, za které obdrží většinou minimální mzdu a nemají jistotu stálého pracovního místa. Údajně většinou pracují tzv. „na černo“, to znamená, že nepřiznávají příjem, a pobírají i nadále dávky pomoci v hmotné nouzi. Nelze opomenout ani fakt, že v zaměstnávání Romů hraje velkou roli ze strany zaměstnavatelů i diskriminace. Dle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a subjektů působících v této oblasti z r. 2006 bylo zjištěno, že míra nezaměstnanosti v těchto lokalitách je 90-100 %. Překvapivým zjištěním výzkumu bylo, že 26% z dnes zaměstnaných romských respondentů nemá vůbec žádnou zkušenost s nezaměstnaností, a na druhé straně mezi nezaměstnanými romskými respondenty je 75% dlouhodobě nezaměstnaných. To znamená, že je ostře ohraničen okruh těch osob, které nemají se zaměstnáním problém, a těch, u kterých je to naopak problém veliký. (Prokešová, 2010, s. 83-85)

Jen malé procento Romů se tedy na trhu práce dokázalo udržet a u ostatních se postupně vytvořila určitá letargie a nezájem něco v této oblasti měnit.

Největší handicapy příslušníků romské komunity na trhu práce jsou nízká vzdělanostní úroveň, neodpovídající pracovní morálka, nedostatek adekvátních pracovních příležitostí a horší zdravotní stav. Kumulace těchto handicapů je u velké skupiny příslušníků romské komunity častá a vede k dlouhodobé nezaměstnanosti. (Romové v České republice, 1999, s. 358-363) na trhu práce.

Podprůměrné vzdělání Romů vede k vysoké nezaměstnanosti, která posiluje pasivitu, a děti nemají v nezaměstnaných rodičích vzor a motivaci pro vzdělávání se. (Šimečková, 2010, s. 83)

Jsou to ale i stereotypy, které si o Romech naše společnost vytvořila. Především zaměstnavatelé nechtějí Romy přijímat do práce a je známá i skutečnost, že některé firmy si na Úřadech práce dávají podmínku, že nepřijímají Romy.

Na základě předsudků a údajné špatné zkušenosti část zaměstnavatelů Romům kolektivně připisuje charakteristiky, jako je neochota pracovat, nespolehlivost a další negativní stereotypy. Nedají konkrétnímu romskému uchazeči příležitost prokázat jeho pracovní schopnosti. Velké dluhy jsou dalším demotivujícím faktorem. Romové v sociálně vyloučených lokalitách s nízkými příjmy uzavírají nevýhodné půjčky. Jakmile se dluh dostává do stádia exekuce, je nevýhodné mít legální zaměstnání, neboť je plat ohrožen exekucí. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [on-line])

2.2.3 Vzdělání

Naše společnost si myslí, že hlavním problémem, který se všemi ostatními souvisí, je nízká vzdělanost Romů. Jak jejich hodnoty, tak i chování je často odlišné, a proto romské děti mají problémy, jak se školní docházkou, tak i se zvládním učiva. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století byly pokusy o systematické řešení vzdělávání Romů.

Speciální sociální práce byla podpořena finančními prostředky, vyčleněnými v rozpočtech jednotlivých okresních úřadů. Zde ale docházelo k odlišným postojům rozhodujících funkcionářů národních výborů k této problematice, většinou zatížené předsudky a skepsí. V oblasti vzdělávání docházelo ke stále častějšímu přeřazování romských dětí do zvláštních škol. Dalším negativním opatřením bylo odebrání dětí z péče rodičů a umístování do státních ústavních zařízení. (Gjuričová, 1999, s. 19-20)

V některých romských rodinách se mluví pouze romsky a pro předškolní romské děti je potom český jazyk v podstatě úplně cizí jazyk.

Většina romských dětí neprošla předškolní výchovou a do základní školy vstupovaly s velkou nevýhodou. Opožďovaly se, nezvládaly češtinu, do školy chodily nepravidelně a často propadaly. V důsledku toho byly přerazovány do zvláštních škol. (Nečas, 2002, s. 95)

Častým a velmi vážným handicapem pro vzdělávání romských dětí je nevyhovující bydlení a životospráva romské rodiny. Velmi málo romských dětí chodí do mateřské školy a zřídka získává zkušenosti s knížkou, hračkami, tužkou a papírem. Dalším handicapem těchto dětí bývá nezvyk komunikovat s dospělým gádžem, bývají nesamostatné, osobnostně nezralé. Bez zábran opisují, protože nejsou zvyklé řešit úkoly a rozhodovat individuálně, a dalším problémem je i jazyková bariéra. Naopak romské děti mají vynikající sociální inteligenci, intuitivně se orientují v mezilidských vztazích. Bývají živější, temperamentnější a vynikají nadáním pro hudbu a tanec. (Říčan, 1998, s. 109-110)

Bohužel i v současnosti je stále hodně dětí, které vyrůstají v nepodnětném prostředí a ve škole mají problémy.

Děti od samého začátku vzdělávací dráhy nedosahují ani průměrných školních výsledků, vyrůstají v nepodnětném prostředí a často ani nenavštěvují žádnou formu předškolního vzdělávání. To má vliv na množství jejich vědomostí. (Bucháčková, 2014, s. 17)

Škola počítá s dětmi, které ovládají vyučující jazyk, mají rodinné zázemí příznivé pro studium. Vzhledem k mnoha problémům, které romské rodiny řeší, to často nemohou svým dětem zajistit. Neúspěšnost ve škole, spojená s následným neuplatněním na trhu práce, prohlubuje jejich sociální vyloučení. Vzdělávací soustava se tak stává nástrojem sociálního vyloučení. (Šimečková, 2010, s. 84)

I romské rodiny, které měly zájem, aby jejich děti chodily do školy rády, narážely na určité problémy.

Mezi školou a rodinou existovala určitá sociální bariéra. Škola byla vnímána jako „cizí“ organizace, kterou děti musí navštěvovat, ale necítí se zde vůbec dobře. Školu měly spojenou s dodržováním pravidel, cizí autoritou, nátlakem a tresty. A přitom docházelo k vzájemnému nepochopení mezi učitelkou a romským žákem. (Fónadová, 2014, s. 78)

Tyto problémy se český školní systém snaží řešit různými cestami už od devadesátých let minulého století.

Od r. 1997 nastupují do českých škol, kde je převaha romských žáků, romští pedagogičtí asistenti. Tím se vytváří prostředí, které vede i po obsahové a metodické stránce k potřebě vytvářet takové alternativy výuky, která by respektovala požadavky romské komunity. Byly to programy zaměřené na úspěšný start a překonání bariér na 1. stupni základní školy, programy založené na modifikaci výuky a programy rozvíjející romskou identitu. (Balvín, 2004, s. 142-151)

Startovací linie povinné školní docházky romského žáka je od jejího začátku odlišná. Odlišnost se týká všech složek školní zralosti žáka, podpory rodičů, přístupu učitele. Vyučující očekávají, že rodiče budou nápomocni svým dětem při přípravě domácích úkolů, ti jim však často nejsou schopni pomoci. Potom ti žáci, kteří ve škole neprospívají, neplní si domácí úkoly a nepřipravují se do vyučování, se projevují malou vytrvalostí, brzkým vzdáváním a následnou apatií vůči učivu a škole. Konflikty mezi spolužáky řeší agresivně, hrubě, reagují impulsivně a neuváženě. Ti „úspěšnější“ jsou naopak plní zvědavosti, snahy dozvědět se něco nového a číší z nich spontánnost. Rádi pracují, ale potřebují neustálou motivaci, vedení a slyšet to, že pracují správně. Rodiče komunikují se školou v případě, jsou-li subjektivně se školou a jejím působením spokojeni. Pokud nastanou se žákem výchovné problémy a vyžaduje-li škola po rodičích aktivní výchovné působení, komunikaci se školou často přeruší. (Bargel, 2010, s. 72-73)

Řada problémů v sociální oblasti souvisí u Romů přímo s nízkou úrovní vzdělanosti a profesionality. Ve vztahu ke vzdělávání se romství jeví jako sociální kategorie, která děti poznamenává už na začátku školní docházky. Přerazování dětí do zvláštních škol je diskriminující a v řadě demokratických západních zemí by bylo toto řešení problému ze zákona nepřijatelné. (Romové v České republice, 1999, s. 349)

Oficiálně se situace v oblasti přerazování romských dětí do speciálních škol zlepšila a testy v pedagogicko- psychologických poradnách zohledňují specifika romských dětí. Veškeré změny ale závisí na lidech, kteří v těchto poradnách pracují.

Nové kategorie zavedené do českého vzdělávacího systému v r. 2005- jako např. sociálně znevýhodněné dítě- jsou zdrojem stále častějších nedorozumění. Projekt včasné péče o děti ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělání je obtížné hodnotit, neboť kvantitativní údaje o dotčené cílové skupině nejsou k dispozici. R. 2007 Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že segregace romských dětí ve školách určených pro děti s mentálním postižením (tzv. zvláštních školách) představuje nezákonnou diskriminaci a je porušením

Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. I přes zmíněnou školskou reformu a rozhodnutí štrasburského soudu zůstává stále v bývalých zvláštních školách mnoho romských dětí. V rámci podpory středního vzdělávání Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhlašuje od r. 2003 program Podpora romských žáků středních škol. Cílem je podpořit romské studenty na středních a vyšších odborných školách, kteří pocházejí ze sociálně slabých rodin. Je možné požádat o úplatu na školné, stravné, školní pomůcky a cestovné. Na jaře r. 2010 vyšlo nové Metodické doporučení k zabezpečení rovných příležitostí ve vzdělávání dětí, žáků a žákyň se sociálním znevýhodněním. Podle tohoto doporučení mají být respektována specifika prostředí a předcházet jakékoliv diskriminaci z důvodu etnicity, národnostní příslušnosti apod. (Prokešová, 2010, s. 86-87)

Romští žáci nemají mnoho důvodů, aby se ve škole cítili dobře. Kromě problémů s učením mívají potíže i se svým začleněním do skupiny vrstevníků. Děti jsou ve třídách spíše neoblíbené nebo přehlížené. Svými spolužáky bývají hodnoceni jako neúspěšní, mají nízký sociální status. Romští pubescenti si už jednoznačně uvědomují, že nejsou oblíbení. Ve škole se cítí osamělejší a méně sebejistí. Vykazují více únikových tendencí a méně respektují sociální normy. Někdy bývají agresivnější, bezohlednější a mají sklon k silovému sebeprosazování, nebo alespoň k předvádění a machrování. (Vágnerová, 2005, s. 321)

Ve výroční zprávě za rok 2016 upozornila na problém segregace (oddělení, vyloučení) i Veřejná ochránkyně práv. Romské děti jsou často školským zařízením odmítány neoficiálně, ředitelé a ředitelky nevyhotoví písemné rozhodnutí a pouze sdělí, že přijetí žáka jim neumožňuje naplněná kapacita školy. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [online])

I zkušenosti sociálních pracovníků, které pracují v sociálně vyloučené lokalitě „Ceji“ mluví o segregaci ve školství.

Většina klientů navštěvuje jednu ze tří základních škol poblíž sociálně vyloučené lokality. V současnosti příslušníci střední třídy své děti na tyto školy vůbec nezapisují kvůli předsudkům a strachu, že neposkytují kvalitní vzdělání. (Bucháčková, 2014, s. 17)

V našem školství došlo v letošním roce i k další novince a to je Novela školského zákona (Zákon č. 178/2016 Sb. § 34a), která zavádí s účinností od září 2017 povinné předškolní vzdělávání. Tato novela byla schválena především kvůli romským dětem, aby se jim vstup do školy usnadnil. Ale podle ohlasů i v médiích se právě mezi Romy nasetkala s pozitivním přijetím.

Se zavedením povinného roku předškolního vzdělávání souvisí řada dalších dílčích opatření. Jde především o vytvoření dostatečných kapacit předškolního vzdělávání, ale také o zajištění jeho vymahatelnosti v případě, že rodič nepřihlásí dítě k povinnému předškolnímu vzdělávání anebo bude zanedbávat péči o povinné předškolní vzdělávání dítěte. Následují informace z roku 2016, tedy před zavedením nového zákona o povinném předškolním vzdělávání.

U romských rodičů jsou preferovanější formou předškolního vzdělávání přípravné třídy ZŠ. Podle dostupných informací z krajských úřadů je mezi důvody, proč romští rodiče nepošílají děti do MŠ, uváděn tradiční způsob pospolitého života, nezaměstnanost rodičů, nedocenení předškolní přípravy dětí pro jejich budoucí vzdělanostní a profesní dráhu, náklady spojené se školným, stravným a dopravou. Jako důvod, proč MŠ nepřijímají romské děti, je uváděn nedostatek volných míst. Dále je to neochota vyhledávat a pracovat s romskými rodiči v místech, kde volná místa jsou, a obavy z vyššího počtu romských dětí v MŠ. S tím souvisí nepřipravenost pedagogických pracovníků pro práci s nimi. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [on-line])

2.2.4 Soužití s majoritou

Musíme si upřímně přiznat, že soužití majoritní společnosti s Romy není na dobré úrovni. Málokdy člověk slyší, že by někdo o Romech mluvil pozitivně, opak je spíše pravdou.

Chronické napětí, které se občas projeví v otevřené nepřátelství, tak lze charakterizovat vztah mezi gádži a Romy. I když mezi oběma skupinami existují i velmi přátelské vztahy. V naprosté většině se ale Romové mezi námi cítí jako cizinci, neuznávají naše hodnoty a normy, osud demokracie je jim lhostejný, ve státní moci vidí spíše nepřítel než ochránce, cítí se jako občané druhé kategorie. Jedním z důsledků napětí je segregace, oddělení Romů od gádžů, často dobrovolná. (Říčan, 1998, s. 61-62)

Značná část veřejnosti přistupuje k Romům nebo spíš k hanlivě pojmenovávaným Cikánům s ustálenými předsudky. Vidí v nich pouze individua, která nechtějí pracovat a využívají sociální dávky, nejsou schopna sousedského soužití a běžného stylu bydlení. Přistupují laxně ke vzdělání a zdraví, mají blízko k nepoctivosti, podvodům a k násilí a nedodržují zákony. Tyto stereotypy jsou povrchně zevšeobecňovány a paušalizovány z jednotlivců nebo skupin na všechny příslušníky romské menšiny. (Nečas, 2002, s. 115)

Romové bývají těžko snesitelnými sousedy v domě i v ulici. Jejich četné přestupky, jako je rušení nočního klidu, znečišťování společných domovních prostorů a veřejných prostranství, ostatní občany obtěžuje. (Říčan, 1998, s. 66)

Zdá se, že to nejsou jenom negativní zkušenosti s Romy, ale celkové napětí, které se v naší společnosti někdy i uměle udržuje.

Přes mnohasetletou přítomnost Romů v České republice, a jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak v oblasti materiální, velká část české společnosti vnímá Romy jako přistěhovalce, jež do země nikdo nezval a kteří jen parazitují na sociálních výhodách státu. Romové potom následně vnímají českou společnost jako nepřátelskou a odmítají i její pozitivní hodnoty. Averzi proti romské menšině ještě umocňují některá média, která upřednostňují senzace před objektivními informacemi. Naproti tomu mnohá občanská sdružení a charitativní organizace věnují Romům a především jejich dětem značnou pozornost. (Šišková, 2001, s. 123-124)

Následující zjištění by pro nás mělo být varujícím signálem a tato situace by se měla nějakým způsobem řešit.

Romové jsou v naší zemi tou nejméně „svobodnou“ skupinou obyvatel. Na majoritní společnosti jsou závislí svým sociálním postavením a tato závislost je v rozporu nejen se svobodou, ale také tím, co brání tuto vlastní svobodu rozvíjet a projevovat. Nejen pozitivní diskriminace, ale celý stávající sociální systém se tak stává mimo jiné antihumánní záležitostí. Vede totiž k sociální závislosti a k nesvobodě. Tím také brání vzájemnému respektu a úctě jedněch k druhým (majority k menšině a menšiny k majoritě). (Prokešová, 2010, s. 15)

Od roku 2013 nedošlo k výrazné změně vnímání romské menšiny a Romové i v roce 2016 zůstali nejvíce nesympaticky vnímanou minoritou žijící v ČR. Vládě se dosud nepodařilo zlepšit vnímání romské menšiny mezi obyvateli ČR. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016 [on-line])

Fónadová (2014) ve své knize „Nenechali se vyloučit“ píše, že i přesto může Rom v naší společnosti docela dobře obstát. Je třeba se ale vědomě orientovat na hodnoty a normy majority a vědomě se přibližovat. V různých životních situacích vyvíjet aktivní postoj, zajímat se a mít určité ambice. Všichni respondenti v její knize se shodli, že v jejich životě hrála významnou roli pozitivní zkušenost s učitelkou na základní škole. Z jejich pohledu šlo o první zásadní zkušenost přijetí a potvrzení ze strany významného příslušníka majority.

Je hodně romských rodin, kterým se podařilo do naší společnosti plně integrovat (asimilovat). Jejich příslušníci vystudovali střední nebo vysokou školu, nebydlí v sociálně vyloučených lokalitách a cítí se být Romy. Za většinu svého etnika se občas stydí a vadí jim, že majoritní společnost vnímá všechny Romy negativně.

3 Vývoj dítěte

Vývojová psychologie se zajímá o psychický a současně i o biologický stav jedince v průběhu života a popisuje ho. V celé té škále významných lidí, kteří přispěli k rozvoji vývojové psychologie, zmíním Erika Eriksona. Ten uvádí, že pro každé období života jsou typické překážky, které musí jedinec překonat. Pokud se mu to nepovede, nejen že se k nim neustále vrací a snaží se je úspěšně zvládnout, ale také to může způsobit degradaci osobnostního vzrůstu. Tak například ve školním období podle Eriksona (2015) dítě, pokud zručností překoná méněcennost, získává schopnost. V dalším období adolescence, pokud zvládne identitu a překoná zmatení identity, získá věrnost.

Vzhledem k rozsahu práce se nebudeme zabývat ve vývojové psychologii obdobími prenatalním, natálním a kojeneckým, a začneme až obdobími batolete.

3.1 Batole

Období batolete je období bouřlivého rozvoje celé osobnosti dítěte. Probíhá ve věku od jednoho do tří let. Rozvoj se týká především hrubé motoriky, kdy se dítě učí chodit. Dochází ke změně proporcí těla, mění se výška a vzhled. Veškeré činnosti provádí dítě pod zrakovou a sluchovou kontrolou. Velmi citlivě také vnímá okolí, ke kterému je empatické. Dokáže rozeznat křik, hádku. Postupně se pomocí hry rozvíjí praktické a hypotetické myšlení. Dítě začíná ovládat více než tisíc slov a je schopno dát slovu význam. Kolem 3. roku umí už dítě používat i jednoduché věty. V souvislosti s uspokojováním potřeb vzniká citový vývoj. Vytváří se tedy city estetické, intelektuální a morální. Koncem tohoto období chce být dítě samostatné. Zkouší si běžné jednoduché úkony samo. Je to například pít z hrnku nebo jíst pomocí příboru. Někdy se tomuto procesu říká *jáství*. Doba, kdy dítě začne říkat „já“, a uvědomuje si samo sebe. Také se někdy toto období nazývá fáze vzdoru. Pohyby dítěte jsou ještě nekoordinované a většina činností se mu nedaří. Teprve se je učí. Socializace probíhá většinou formou nápodoby. Jejím výsledkem bývá odraz prostředí, ve kterém dítě žije. (Rafajová, 2009, s. 13)

3.2 Předškolní věk a mladší školní věk

Předškolní období dítěte trvá od tří let většinou do konce pěti let. V této době dochází k velkému rozvoji hrubé a jemné motoriky. Váha a růst není tak intenzivní. Dochází k velkému rozvoji řeči. V tělesném vývoji nastávají změny, které se týkají vývoje svalstva. Zdokonaluje se koordinace pohybů a mění se také kvalita chůze.

V kognitivním vývoji jsou to změny zraku. Dítě se postupně učí rozlišovat barvy a díky lepšímu sluchu umí dítě rozpoznat i zvuky. Získává také hmatové dovednosti. Učí se vnímat prostor a čas. Dítě vnímá věci jako celek, ale neumí se ještě zaměřit na detaily. Krátkodobá paměť se mění na dlouhodobou a zdokonaluje se. Tím, co dítě zažilo a co vidělo, bývá podmíněna konkrétnost fantazie. V tomto období se objevuje takzvaná dětská lež. Je to projev fantazie, když dítě něco nechápe, tak si to domýšlí. Je to proto, že vnímá svět ještě zdeformovaně a zkresleně. Myšlení se vyvíjí dříve než řeč a úzce spolu souvisí. Dítě je postupně schopno jednoduchých myšlenkových operací. Také dokáže použít pojem, soud a úsudek. Jestliže má dítě v tomto období nějaký problém, neumí jej stále řešit. (Rafajová, 2009, s. 14)

Vstupem dítěte do školy začíná období mladšího školního věku. Je to pro děti velká životní změna, neboť se stávají žáky základní školy a budou jimi řadu let. Začínají jim povinnosti a setkávají se se svými prvními úspěchy i neúspěchy. Zájem o hru stále ještě přetrvává, ale především by se dítě mělo zajímat o školní činnosti. Záměrně se soustředit v určitou dobu na konkrétní práci a pracovat v řízené činnosti. V této době by dítě mělo být již samostatné a aktivní a stačit pracovnímu tempu vrstevníků. (Rafajová, 2009, s. 14)

Naše přední odbornice na pedopsychologii a vývojovou psychologii M. Vágnerová dělí školní věk dítěte na tři dílčí fáze; raný školní věk, střední školní věk a starší školní věk.

Raný školní věk trvá od nástupu do školy tj. od 6 do 9 let. Je pro něj charakteristická změna sociálního postavení dítěte, jeho stimulace k dalšímu vývoji osobnosti a různých dílčích schopností a dovedností. Dítě v tomto období zvládne novou sociální roli a naučí se číst, psát a počítat. Zrání dětského organismu, především CNS, se projeví změnou celkové reaktivity, zlepšením regulačních kompetencí, zvýšením emoční stability a odolnosti vůči zátěži. Dochází i k rozvoji motorické i senzomotorické koordinace a manuální zručnosti. Pro potřeby učení čtení a psaní se rozvíjí i zrakové a sluchové vnímání, které souvisí se schopností nové informace rychle a správně interpretovat. Myšlení mladšího školáka je vázáno na realitu, na poznání skutečného světa a ve svých úvahách vychází z vlastní zkušenosti. Důležitá je i role kamaráda, se kterým dítě může sdílet žádoucí aktivity. Normy v tomto období určuje autorita. (Vágnerová 2014: 254- 351)

S přechodem na vyšší stupeň základní školy je spjat konec mladšího školního věku dítěte. V oblasti poznání a vyjadřování reality považujeme za závažné diferencované vnímání. Důležitá je záměrná koncentrace pozornosti dítěte a analytické myšlení. Uvědomování si

podstatných znaků a vztahy mezi nimi. Dále je to racionální přístup ke skutečnosti. Postupně oslabení významu fantazie a logické zapamatování. Ke znakům citové oblasti školní zralosti patří dosažení emocionální stability a méně impulsivních reakcí. Dítě by mělo využít citové kapacity při motivování ke školnímu zaměstnání. Také je nutné, aby dítě umělo ovládat své emoce. V sociální oblasti má dítě potřebu stýkat se s dětmi a učit se podřizovat zájmům a konvencím dětských skupin. (Rafajová, 2009, s. 15)

Střední školní věk trvá od 9 do 12 let, je to určitá přípravná doba na dospívání. Dítě si vytváří určitou pozici ve škole, ale i ve vrstevnické skupině. Plynule se vyvíjí ve všech oblastech a začínají se vytvářet předpoklady pro budoucí proměnu. V tomto věku plynule narůstá i kapacita pracovní paměti, takže děti si dokáží zapamatovat i složitější zadání a zpracovat více informací. V oblasti emoční si uvědomují, že lidé mohou mít smíšené či protikladné pocity. Děti dovedou o emocích jiných lidí mluvit a lépe jim rozumějí. V tomto věku je v přátelství se spolužáky důležitá solidarita, vzájemná pomoc a porozumění. Objevuje se i faktor stejnosti, resp. konformity – děti se nechtějí v ničem odlišovat. Děti jsou k sobě kritičtější, mění se i zásadnějším způsobem sebepojetí. (Vágnerová, 2014, s. 254- 359)

3.3 Starší školní věk a adolescence

Starší školní věk, tzn. období 2. stupně základní školy, přibližně tedy do 15 let. Jde o období pubescence, která se projeví i na psychické úrovni změnou prožívání a uvažování. Dochází k postupnému osamostatňování a odpoutávání od rodiny. V tomto období dochází ke změně postoje k autoritě a pro děti začínají být důležité normy dané vrstevnickou skupinou. (Vágnerová, 2014, s. 254-256)

V období adolescence dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech, somatické, psychické i sociální. Je účelné ji rozdělit na dvě fáze. Raná adolescence přibližně mezi 11. - 15. rokem. Nejnápadnější změnou je tělesné dospívání s pohlavním dozráváním, ale dochází i ke změně způsobu myšlení, kdy dospívající je schopen uvažovat abstraktně a hormonální proměny stimulují změny emočního prožívání. Důležité je přátelství, první lásky a počáteční experimentace s partnerskými vztahy. V této době si mladí musí vydobýt svou pozici ve světě a s tím i potvrzení určité jistoty. Dozrávání mozku závisí i na vnějších podnětech stimulujících rozvoj příslušných funkcí. Dítě se mění v člověka schopného reprodukce. Dívky v průměru dospívají dříve než chlapci, což někdy bývá zpomalením tělesného dospívání chlapců. Emoční reakce pubescentů jsou ve srovnání s předchozím obdobím nápadnější a méně přiměřené. Citové prožitky jsou intenzivní, ale bývají krátkodobé a proměnlivé. Svým pocitům

a prožitkům věnují větší pozornost než dříve. Zvýšené sebeuvědomování někdy vede i k hlubším negativním emocím, což se projevuje úzkostí, smutkem nebo znechucením. Se všemi nepříjemnými pocity se musí nějak vyrovnat a používají k tomu různé obranné mechanismy- regrese, únik do fantazie, mechanismus kyvadla. V rodině dochází k procesu autonomizace, kdy se dospívající chtějí zbavit omezující kontroly a rozhodovat o sobě sami. Potřebují větší volnost, ale zároveň i oporu. Je účelné udržet rovnováhu mezi připoutáním a postupným osamostatňováním. Vztah matky a dcery může být v dospívání ohrožen vzájemnou rivalitou. Vztah matky k synovi bývá tolerantnější a méně kritický, pro chlapce je matka modelem ženské role. Dospívající syn se potřebuje od matky odpoutat, aby si potvrdil svou mužskou identitu. Vztah otce a dcery obvykle nebývá příliš dramatický, otcové mívají v této době k dcerám větší odstup. Vztah otce a syna bývá charakteristický důrazem na mužskou identitu. Syn potřebuje, aby jej otec podpořil v rozvoji mužské role. Měl by mu poskytnout zpětnou vazbu, která by podpořila jeho sebevědomí. Pro mnohé adolescenty je důležité dosáhnout nějakého vzdělání. Někteří vzdělání odmítají nebo na něj rezignují a tím se vzdávají i lepší sociální pozice. Potřeba jistoty a bezpečí bývá uspokojována vrstevnickou skupinou. Potřeba být akceptován a oblíben má větší význam než dříve. Dospívající začínají přitahovat jedinci opačného pohlaví, ale většinou jde jen o platonické erotické aktivity.

Pozdní adolescence zahrnuje dalších pět let života a je především dobou komplexnější psychosociální proměny, kdy se mění osobnost dospívajících i jejich společenská pozice. Většinou je to období ukončení profesní přípravy a nástup do zaměstnání. Potvrzení sociální identity tím, že patřím do nějaké skupiny, ale i v oblasti partnerství. Toto období je někdy chápáno jako období volnosti, kdy má jedinec dostatek svobody, ale minimální zodpovědnost. Tělesný vzhled je důležitou součástí identity; adolescent se potřebuje líbit jiným i sobě, aby se ubezpečil o své hodnotě. Často dochází i k uniformitě, která je sice ochuzením, ale na druhé straně představuje jistotu. Úprava zevnějšku může vyjadřovat i příslušnost k určité skupině a odlišení od dospělých. Tělesná atraktivita má značnou sociální hodnotu. Ke konci adolescence dochází ke stabilizaci emočního prožívání a rozvíjejí se i různé emoční kompetence. V oblasti socializace je jedinec čím dál víc akceptován jako dospělý a očekává se od něho i odpovídající chování a zodpovědnost. Odpoutávání se z kognitivní a emoční vázanosti na rodinu je proces náročný pro obě strany. Starší adolescenti akceptují školní pravidla jako danost, normou je nadhled a neochota brát školu příliš vážně. Většina lásek má charakter experimentace, a proto dlouho nevydrží. Lze je chápat i jako zdroj poznání, resp. sebepoznání na jiné úrovni. Dosažení

opravdové intimity v partnerském vztahu je možné nejdříve na konci adolescence. (Vágnerová, 2014, s. 367-437)

4 Vývoj romského dítěte

Je třeba říci, že romské etnikum není homogenní. Jsou v něm zastoupeny všechny sociální vrstvy, stejně jako v jiných etnikách. Ale skupina Romů pocházející ze sociálně znevýhodňujícího prostředí je velmi početná. V této kapitole budeme mít při vyjádření „romské dítě“ na mysli romské dítě, které je dlouhodobě vystaveno negativním vlivům sociálně znevýhodňujícího prostředí.

4.1 Předškolní věk a mladší školní věk

Největší problémy ve vývoji romských dětí se objevují v předškolním věku ve vývoji jemné motoriky a v jazykové bariéře.

Romské děti mají dostatek přirozeného pohybu, takže hrubá motorika je u nich vzhledem k věku přiměřeně vyvinutá. Často velmi nízká je úroveň jemné motoriky a téměř všechna manipulace s předměty je problematická. Na začátku školní docházky neumějí správně uchopit lžičku, nedovedou používat příbor, zapnout si knoflíky, zavázat tkaničky na botách, uchopit tužku, pero, štětec, nedokážou zacházet s nůžkami. To všechno svědčí o necvičené manipulaci s předměty. Při psaní mají veliké problémy s dodržением směru psaní a velikosti vzoru, vybočují z řádku a při vymalovávání hrubě přesahují linie obrazu. Neumějí totiž správně držet tužku, postavit palec do opozice k prstům. (Lechta, 2010, s. 391)

V romské rodině běžně nenajdeme knížky, kreslicí potřeby nebo jiné pomůcky, které slouží k rozvoji jemné motoriky, grafomotoriky apod. Lze říci, že oproti majoritnímu etniku intelektové podněty přicházejí jiným směrem a mají zcela jiný charakter. (Kaleja, 2011, s. 56)

Jak píše Balabánová (2002), v praxi se často setkáme s šestiletým romským dítětem, které nepostaví z kostek komín, protože nikdy před tím nemělo kostky v ruce. Jeho vědomosti o světě kolem něj budou překvapivě malé, ani básničku vám neřekne, zato ale bezpečně pozná hodnotu mincí i bankovek, které mu ukážete, a řekne vám, co si za tu neb onu můžete v obchodě koupit.

Jednou z příčin školního selhání Romů je nedostatečná znalost jazyka majoritní společnosti. Romské rodiny zpravidla užívají jednoho ze čtyř romských nářečí. Někdy je to ale nespisovná čeština či slovenština se značnou příměsí romštiny a mnohdy i dalších jazyků. Čeština je pro romské děti dost často cizí jazyk, pro který nemají dostatečný jazykový cit, potřebnou slovní zásobu a neznají dobře ani jeho gramatickou stavbu. (Vágnerová, 2005, s. 318)

Materský jazyk romských dětí významně ovlivňuje podobu jejich českého jazyka a je to první příčina, proč mnoho romských dětí přestupuje do speciálního školství. V prvních třídách je to obrovská překážka, protože český jazyk je pro ně jazyk cizí. Nejsou schopné se český jazyk tak rychle naučit a oproti dětem majoritního etnika, které se učily mluvit česky od narození, je to velký handicap. Velká část romských dětí, když hovoří česky, používá romský přízvuk. (Kaleja, 2011, s. 51)

Nejde jen o zvládnutí cizího jazyka, ale i o to, že romština patří mezi novoindecké jazyky, které se od češtiny v mnohém liší.

V komunikaci je nápadná odlišnost délky samohlásek, jiný přízvuk a intonace, tj. romská výslovnost češtiny. Rozdíly v gramatice se projeví specifickými chybami v oblasti užívání pádů a předložek. Romština málo užívá obecné pojmy jako ovoce, zelenina, zvířata apod. v některých případech tato označení ani neexistují. Dítě se proto musí naučit nové pojmy, pochopit jejich obsah a naučit se je užívat. (Vágnerová, 2004, s. 686)

Rozdíly najdeme i v jiných oblastech, které souvisí s jejich jinou mentalitou.

Romové nemají dostatečně rozvinuté dovednosti a návyky, které jsou pro úspěch ve škole potřebné: děti nedovedou pracovat individuálně, pomoc někoho dalšího je považována za samozřejmou. Nejsou zvyklé učit se něčemu zpaměti, nemají tedy rozvinutou úmyslnou pozornost. Pamatují si jen to, co je zaujalo, což souvisí s návykem úmyslného zapamatování. Neosvojují si návyky systematické práce, například i ve hře a nikdo je nenutí, aby nějakou činnost dokončily apod. V průběhu školní docházky, kdy je nutná systematická příprava, které nejsou schopni, tyto problémy narůstají. (Vágnerová, 2004, s. 686)

Podle některých výzkumů Kolaříková uvádí, že v romské rodině je dětem do čtyř let povoleno v podstatě všechno. Děti se neseškávají se zákazy a příkazy a nemají tedy nastavené žádné hranice. Teprve po čtvrtém roce věku dítě má určité povinnosti nejčastěji spojené s udržením pořádku, ale opět tu chybí důslednost. (Kolaříková, 2015, s. 41)

Volný čas romské dítě tráví velmi svobodně. Jen velmi sporadicky se některé romské děti účastní školou nabízených kroužků, které stimulují učení, schopnosti a jejich nadání. (Kaleja, 2011, s. 45)

4.2 Starší školní věk a adolescence

Romské rodiny v sociálně vyloučených lokalitách často žijí v chudobě. To ovlivňuje potřeby, zájmy a hodnoty všech členů komunity. Velká část romských žáků nemá své vlastní

školní pomůcky, psací stůl v domácím prostředí, které je přeplněno. Nemá čas ani prostor na přípravu do školy, což má negativní dopady na jeho školní fungování. (Kaleja, 2011, s. 47)

Další oblastí, která je u romských dětí jiná, je vůle a neschopnost dodržovat pevný řád.

Velká část romských dětí má nedostatky ve volní oblasti, protože vyrůstá pod slabším vlivem rodičovské autority. Ve školní práci je to neschopnost vytvořit si nějaký pevný program, cíl, strukturu. Děti jsou netrpělivé, nesvědomité a mají malou vytrvalost. Oslabená vůle se projevuje nerozhodností, nepozorností, nesamostatností a slabou vytrvalostí, neumějí „chtít“. Překážkám se raději vyhnou. (Lechta, 2010, s. 389)

Romské děti nemají pravidelný režim, chodí spát, kdy chtějí, a dělají si, co chtějí. Pevný rytmus školní docházky představuje pro romské dítě značnou zátěž. (Vágnerová, 2004, s. 686)

Rodiče vytvářejí pro děti také jiné zázemí, než jsou učitelé zvyklí u dětí majoritního etnika.

Rodiče zájem o vzdělávání dětí projevují pouze v prvních letech povinné školní docházky. S nastávajícími problémy aktivní zájem rodičů o vzdělávání dětí upadá. Se školou komunikují v případě, jsou-li subjektivně se školou spokojeni. Někdy očekávají od učitelů, že jim pomohou zvládat výchovné problémy jejich dětí. Rodiče se neptají dítěte na domácí úkoly, někteří nekontrolují žákovské knížky. Myslí si, že vzdělání je v rukou školy a ta má vynaložit veškeré úsilí k podpoře a k vedení, a neuvědomují si svůj „spolupodíl“ na vzdělání svých dětí. (Kaleja, 2011, s. 46)

Ne-romské matky jsou více zaměřeny na výkony svých dětí ve škole. Naopak romské matky spíše zajímá, jak se k dětem ve škole chovají, jak se k nim chová učitel. Důležité pro ně je, jak se dítě ve škole cítí. (Bartoňová, 2007, s. 155)

Romští rodiče by si přáli, aby jejich dítě ve škole prospívalo. Sami ale nejsou schopni ani ochotni je k tomu systematicky vést. Mnohdy mají negativní vlastní zkušenost, kdy ve škole nijak zvlášť neprosplivali, tak proč by to mělo být jinak. (Kolaříková, 2015, s. 42)

Zajímavé je, že v dospívání má většina populace zájem o aktivní rozvoj vlastní identity, ale u Romů to tak není.

Romské děti se nezabývají svými pocity a není pro ně důležité ani sebepoznání a sebehodnocení. Přijímají se takoví, jací jsou. Jejich přístup k sobě samému je prezentisticky realistický a vlastní osobnost je akceptována jako danost. Důvodem je zřejmě předem daná

hierarchizace v romském společenství, kterou nelze vlastním úsilím změnit. Pokud chybí tendence o sobě uvažovat, chybí i motivace ke změně. Romský dospívající přijímá, co přichází, nepřemýšlí o minulosti a neusiluje o změnu zaměřenou do budoucnosti. (Vágnerová, 2005, s. 315)

V emocionální oblasti jsou romské děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí spíš labilní neurotické, bojácné, nebo naopak agresivní a výbušné. Romové jsou známi intenzivnějším prožíváním a intenzivnějšími emocemi. Afektivní stavy snášejí obtížněji a obtížněji je ovládají; afekty hněvu mají mnohem bouřlivější průběh. Častější mají i agresivní tendence, a to nejen proti lidem, ale i proti věcem. S tím souvisí jejich častější tendence k výtržnostem a bitkám. Podle učitelů, kteří pracují s romskými žáky dlouhodobě, přibližně v 5. ročníku romské dítě často začne být vzdorovité, agresivnější, ztrácí zájem o školu. Poslední ročníky bývají pro žáky i učitele trýzněním. (Lechta, 2010, s. 390)

Zkušenost, že nastává velký zlom především v přístupu ke škole, ale i v celkovém chování, má i Říčan (1998). V prvních ročnících základní školy bývají romské děti vůči učitelům milé až přítulné, rády se učí. Přibližně v pátém ročníku však často dochází ke zlomu, někteří učitelé to nazývají „volání krve“; u dětí se zhorší prospěch, začnou být vzpurné a ztrácejí zájem o školu. Zčásti to lze vysvětlit časně nastupující pubertou nebo i tím, že se zvýrazňují typicky romské fyzické rysy, jimiž je dítě vzhledem k protiromským náladám stigmatizováno. Možná ale důležitější je, že v romské komunitě je dítě dříve přibíráno k činnostem dospělých, což je opakem k žákovské roli ve škole. (Říčan, 1998, s. 115).

Mezi další typické znaky Romů patří předčasný sexuální život a časté těhotenství adolescentních matek. Tradičně je stále zachován poměrně mladý věk romských matek, ale chybí generace, která by jim pomáhala jejich mateřství zvládat. Zůstává tedy uvolněná výchova, ale počet osob, které jsou schopné a ochotné se o děti starat, je málo. (Kukla, 2016, s. 291)

Vývoj romského dítěte je hodně závislý na prostředí, ve kterém vyrůstá, a na kultuře, kterou je obklopeno. Podle odborníků před vstupem na základní školu nemají romské děti dostatečně rozvinutou jemnou motoriku. Nejsou zvyklé dodržovat určitý řád a pravidla. Velkým problémem je také špatná znalost českého jazyka a horší bytové podmínky na přípravu do školy. Ve starším věku se začíná projevovat i trochu jiná mentalita. Hlučnost, snaha být středem pozornosti a někdy agresivita. Nemají dostatečně pevnou vůli a tím ani potřebu v něčem vynikat. Často jim dělá problém vydržet u jedné konkrétní činnosti. V pubertě je to rozdílné vnímání vlastní identity a předčasný sexuální život.

5 Výzkum

V empirické části bakalářské práce budou detailněji popsány výzkumné metody a postupy, které byly použity při sběru dat. Na závěr výzkumné části budou shrnuty výsledky, ke kterým jsem dospěla, tedy jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí. Vzhledem ke zvolenému tématu jsem se při zpracování své bakalářské práce rozhodla pro kvalitativní výzkum.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Hlavním cílem empirické části bakalářské práce bylo zjistit, jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí. Pro potřeby kvalitativního výzkumného šetření jsem si také stanovila hlavní výzkumnou otázku Zjistit, co vnímají sociální pracovníce jako důvody sociálního vyloučení romských dětí.

5.2 Použité výzkumné metody

Jak jsem již uvedla v úvodu empirické části bakalářské práce, pro svůj výzkum jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum, na kterém svoji práci stavím, považuji za spíše užší, schopný problém lépe postihnout.

Kvalitativní výzkum je výzkum týkající se života lidí, chování, vzájemných vztahů. Výsledky se nedosahují pomocí statistiky, ale nematematickým analytickým způsobem, jehož poznatky jsou shromažďovány údaji, jako je pozorování anebo rozhovor. Kvalitativní výzkum se používá při odhalování a porozumění tomu, o čem ještě moc nevíme, nebo k získávání jevu detailní informace. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 10-11).

Přednosti kvalitativního výzkumu jsou např. získávání podrobného popisu a vzhledu při zkoumání jedince, skupiny, zkoumání fenoménu v přirozeném prostředí, dále umožňuje studovat procesy, dobře reaguje na místní situace a podmínky, hledá lokální příčinné souvislosti.

Za nevýhody je uváděno, že získaná znalost nemusí být zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí, je obtížné testovat hypotézy a teorie, analýza dat i jejich sběr jsou často časově náročné etapy, je těžké provádět kvantitativní predikce. (Hendl, 2005, s. 52)

5.3 Metoda sběru dat

Vzhledem k tomu, že předmětem práce je zjistit subjektivní názor člověka na určitý problém, jako nejlepší metoda sběru dat se mi od počátku jevil polo strukturovaný rozhovor. Ten jsem také při získávání informací od sociálních pracovníků použila. Jak uvádí Švaříček,

(Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 159), rozhovor je nejčastěji používanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Používá se pro něj označení hloubkový rozhovor (in-depth interview), který můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek.

Zvláštní pozornost je nutné věnovat začátku a konci rozhovoru. Na začátku dotazování je nutné prolomit případné psychické bariéry a zajistit souhlas se záznamem. Také zakončení rozhovoru je jeho důležitou součástí. Právě na konci rozhovoru nebo při loučení můžeme ještě získat důležité informace. (Hendl 2005, s. 167).

Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami je sestaven z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět. (Hendl, 2005, s. 173).

Rozhovory se sociálními pracovníci probíhaly v zimních měsících. Důležité bylo stanovit si, kdy a kde se rozhovory uskuteční. Musela jsem zohlednit časové vytížení sociálních pracovníků. Někdy jsme se sešly na pracovištích sociálních pracovníků v dopoledních hodinách, pokud v zařízení nefungovala každý den mateřská škola, nebo ve večerních hodinách, po uzavření nízkopražského zařízení. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon. Sociální pracovníce jsem upozornila, že všechny informace budou anonymní. O způsobu záznamu, tedy o nahrávání rozhovoru na diktafon respondentky věděly dopředu a souhlasily s tím. Nyní předkládám některé otázky, které jsem respondentkám položila.

Co je z pohledu vaší individuální zkušenosti důvod sociálního vyloučení romských dětí?

Jaký je z vašeho pohledu ten hlavní důvod?

Co ten hlavní důvod posiluje?

5.4 Způsob zpracování dat

Jedná se o část výzkumu, kdy technicky zpracováváme data a připravujeme je pro analýzu. Povaha části dat získaných některými kvalitativními metodami neumožňuje přímo další práci. Je třeba s nimi provést úpravy. Z audiozáznamu jsem rozhovory doslovně přepsala. Potom jsem sledovala data, která byla důležitá pro můj výzkum. Text jsem si barevně odlišila, aby bylo jasné, ke kterým tematickým okruhům patří. U získaného rozhovoru jsem tedy provedla analýzu pomocí otevřeného kódování.

Otevřené kódování umožňuje velmi přehledné zpracování dat, jeho nevýhodou je však poměrně velká časová náročnost. Otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá

označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. (Strauss, Corbinová 1999, s. 43).

Vše probíhá tak, že výzkumník provádí otevřené kódování prvním průchodem daty. Přitom lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. Pomalu čte terénní poznámky a přepisy rozhovorů a všímá si kritických míst. Otevřené kódování objevuje v datech určitá témata, která mají vztah k položeným výzkumným otázkám, k přečtené literatuře, k pojmům používaným účastníky nebo jde o nové myšlenky vznikající, jak výzkumník proniká k textu. (Hendl 2005, s. 247).

6 Výsledky analýzy

Při rozhovoru s respondentkami se objevily oblasti, které se u všech shodovaly. Byly to v podstatě projevy sociálního vyloučení, které se při zjišťování důvodů sociálního vyloučení nabízejí. Hledala jsem klíč, jak bych jednotlivé koncepty – projevy seřadila. Jak jsem již psala v úvodu své práce, použila jsem teorii ekologické perspektivy. Výchozí teorie ekologické perspektivy je obecná teorie systémů, chování systému a jejich vztah s okolím, prosazuje se jako celostný přístup. Sociální pracovníci sledují systémy, ve kterých lidé fungují a po té mohou provádět intervenci v jednotlivých systémech. Z rozhovorů vyplynulo, že kategoriemi by mohly být jednotlivé systémy, které se děti týkají. Kategorie mikro systému se týká jedince (dítěte), jeho kompetencí, rolí a vztahů. Mezo systém je prostředí, ve kterém daná osoba participuje⁵ – škola, sousedství, gang, zaměstnání. Makro systém je prostředí, která člověka nezahrnují jako účastníka, ale ovlivňují jeho situaci – zákony, sociální politika, kultura, stát. U těchto kategorií jsem vytvořila i subkategorie, které se mezi kategoriemi prolínají.

6.1 Jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí?

6.1.1 Mikro systém

Zcela přirozeně se jako první objevila subkategorie **špatné hospodaření**, která většinou souvisí s nedostatkem peněz. V některých rodinách je to i z důvodu neschopnosti umět hospodařit s penězi.

„Jak by dopadly naše domácnosti, kdybychom neschovávali jídlo do druhého dne. Taky bychom to neufinancovali.... A potom z našeho pohledu jejich nesmyslné utrácení. Na výlet mají tři koblihy a čipsy a jsou překvapení, že my máme svačinu. Ta chudoba se možná snaží být taková okázalá. Nejsem tak chudý, abych si nemohl dovolit koupit svačinu.“ (resp. č. 2)

„Rodinný rozpočet je deficitní, což se odráží na tom, že se nedostává na nákup potravin či dostatečné oblečení.“ (resp. č. 3)

„Dále jsou to projevy chudoby. Pro některé děti ve školce je svačina u nás první jídlo, některé rodiny na to i spoléhají, u některých to prostě jinak nejde. Některé se naopak snaží dát najevo, že nejsou nejchudší z nejchudších a posílají nám děti s koblihami. Je zde tedy extrém, že buď jsou děti hladové, nebo jedí nezdravé věci, koblihy a pijí kofolu. U starších dětí je to cílený projev, že nejsem chudý, že si přinesu koblihu, jídlo z fast foodu nebo mám colu. Typickým

⁵ Participace- sídlení něčeho, účast nebo podílení se na něčem

symbolem je chleba, který dostanou na svačtinu. S chlebem se stydí vyjít ven. Je to pro ně znak chudoby, když člověk jí obyčejný chleba.“ (resp. č. 4)

Sociální vyloučení jistě souvisí i s dovednostmi, které si děti přináší z rodiny. Subkategorii jsem nazvala **dědičnost dovedností** a objevila se skoro u všech respondentek. (resp. 1,2,3,4)

„Děti nemají pozitivní vzory. Nemají žádný řád, jedí, kdy chtějí, chodí spát pozdě večer a ráno je těžké je vzbudit.“ (resp. č. 1)

„On ráno vstával do školy sám, ostatní spali, tak přestal mít motivaci, proč tam chodit.“ (resp. č. 3)

„Ale většinou už je to špatně nastavené v rodině. Jsou dlouho do noci vzhůru a ráno je nikdo nevzbudí... Oni v tom nevidí žádný význam a mají problém s tím, že musí tři roky čekat, než z nich něco bude (na učilišti). Ta odložená odměna, v tom nejsou dobří. Ta pravidelnost a časovost je pro ně problém, ale je tam také to, že to nevidí doma a ve svém okolí a nejsou za to ani pochváleni. To jsou děti, které nejsou pochváleny za to, že přinesou jedničku, jejich rodiče ve vzdělání nevidí žádný význam.“ (resp. č. 4) Dále respondentka pokračuje, jak se děti málo setkávají s tím, že by se doma vařilo.

„Uvařit si vlastní jídlo o to se snažíme je naučit zde v klubu a pro ně je to s podivem, co se dá za celkem málo peněz uvařit. To co si ve fast foodu pořídí čtyřikrát dráž.“ (resp. č. 4)

Sociální pracovníce často řeší pro většinové etnikum možná nepochopitelné neznalosti.

„Máme v rámci SASKY (Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi) metodu, kde učíme maminky hrát si s dětma. Hrajeme si s těmi malými dětmi dvou nebo tříletými, aby ta máma věděla, jak se s nimi pracuje. Ona to nikdy neviděla, ona to nezná. Ona zapne tu televizi, strčí dítěti tatranku a jí ani nenapadne, že by ty věci bylo možný děla jinak.“ (resp. č. 2)

Jak se romské děti chovají a snáší s většinovým etnikem, jsem zařadila také do mikro systému, i když částečně patří i do makro systému. Subkategorii jsem nazvala **soužití s majoritou**.

„Zkušenosti jsou takové, že majoritu mezi sebe nepřijímají. Bílé děti zase mají špatné zkušenosti s romskými, tak mezi ně nechťejí.“ (resp. č. 1)

„Vnímají, že ta společnost jimi pohrdá a nemají tu ambici to nějak měnit. Smíří se s tím, že to takhle to v životě chodí a je tam ten strach a nedůvěra.“ (resp. č. 2)

„Těm dětem by tak pomohlo, mít zkušenost s řádem, jak má majorita, mít možnost vidět hodnoty majority, mít i kamarády z majority... Romské děti by měly lidem ukázat své dovednosti, schopnosti. Vždyť oni tak pěkně tancují a zpívají.“ (resp. č. 3)

„Romské děti mají často pocit, že jsou všichni bílí proti nim a nechápou, že něco dělají špatně ani co to je. Můžeme jim náhled pomáhat změnit. Třeba v maličkostech, když něco chceš, popros, neobtěžuj ostatní hlukem, je normální si věci a služby zaplatit- nejezdi načerno atd...“ (resp. č. 4)

Objevila se i zkušenost, že děti vlastně vůbec nevědí, kde většinové etnikum dostává peníze na živobytí, že je normální chodit do práce a za to dostávat výplatu.

„Děti jsou zvyklé, že mama půjde na poštu, kde vyzvedne peníze a my potom s dětmi vedeme rozhovory, proč my nechodíme na poštu, kde dostaneme šeky na peníze a ony jsou celé udivené. Snažíme se jim vysvětlit, kde se berou peníze na dávky, že je tady nějaká solidarita těch, co pracují a odvádějí peníze na ty, co pracovat nemohou, ale je to fakticky nezasahuje. Nemají odpovědnost vůči dalším lidem.“ (resp. č. 3)

Jedna respondentka uvedla i jako důvod špatného soužití s majoritou jejich jiné chování.

„...je to nekulturní obtěžující chování, kriminální chování...“ (resp. č. 5)

6.1.2 Mezo systém

V kategorii mezo systému patří mezi nejdůležitější **životní prostor** pro děti. Bydlení na ubytovnách nebo ve starých pavlačových bytech ve vyloučené lokalitě v ulici na Cejlu a v přilehlém okolí, které jsou často zdevastované. (resp. č. 1, 2, 3,5)

„Asi to prostředí, ve kterém žijí. ...to bydlení na ubytovnách je strašné. Všude se kouří, je tu špína, smrad a plíseň.“ (resp. č. 1)

„...co bydlí na těch ubytovnách, tak to je velmi těžký život, to je o přežívání, na pokoji nemají ani umyvadlo. Tady to bydlení na Cejlu, to je již lepší bydlení.“ (resp. č. 2)

„Rodiny bydlí v bytech soukromých majitelů nebo v městských bytech, nezanedbatelná část našich klientů žije na ubytovnách. Jsou to malé byty nebo místnosti, děti si nemají, kde hrát, učit se...“ (resp. č. 3)

Respondentka č. 5 upozornila i na nedostatek soukromí dětí a vůbec nevyhovující špinavé prostředí pro děti.

„Bydlení na ubytovnách, kde je společné WC, koupelna a kuchyň. Rodiny s několika dětmi mají jednu místnost. Nedostatek soukromí a nemožnost se vyspat kvůli hluku ani v noci. Kromě malého prostoru je zde velká špína, plíseň a různí paraziti – švábi, vši, štěnice. Bydlení v tzv. Bronxu je také strašné. Jsou to zdevastované domy a v nich malé předražené byty, na chodbách a v okolí špína a odpadky. Někde použité stříkačky, potkani. Někteří mají i „nebezpečné“ sousedy, narkomany pasáky, prostitutky, dýlery drog.“

V mezo systému se nám v návaznosti na prostředí, ve kterém děti žijí, objevuje opět **chudé bydlení**. Většina výpovědí se shoduje v tom, že děti žijí ve velice skromných a dá se říci i neutěšených podmínkách.

„...společné sociální zařízení, kuchyň, rodina obývá jednu místnost, kde děti nemají ani vlastní postel.“ (resp. č. 1)

„Jsou to malé byty nebo místnosti, děti si nemají, kde hrát, učit se...“ (resp. č. 3)

„...děti nemají často svoji vlastní postel. Na ubytovnách jsou byty holé, bez záclon, polštářů, společné prostory neudržované. Společná sociální zařízení a nemají svoji pračku.“ (resp. č. 4)

„Děti nemají místo na hru, na učení a někdy ani na spaní.“ (resp. č. 5)

Další subkategorií je **školní docházka**, která je pro děti velmi důležitá. Pro některé ale právě zde začínají první problémy i negativní zkušenosti.

„Pak jim strašně chybí to předškolní vzdělání.“ (resp. č. 2)

„Třeba ta docházka do školy. Máme tady děti, kde je školní docházka sporadická, snažíme se s tím bojovat, spolupracovat s rodinami, nakontaktovat je na SASKU. Některé naopak, které mají, pozitivní zkušenost, chodí do školy rády.“ (resp. č. 4)

Dvě respondentky přidaly i další postřeh, který dětem znesnadňuje učení. Často se stává, že nikdo z rodiny nerozumí tomu, co je v zadání úkolu.

„Ale u nich to tak není. Maminka neumí třeba číst, jak mu to může vysvětlit. Stydí se za to, že neumí, tak si ani nikomu neřekne o pomoc.“ (resp. č. 2)

„...když maminka neumí číst s porozuměním.“ (resp. č. 5)

Dalším důvodem se podle respondentek ukazují i problémy ve školství. Romské děti by potřebovaly více kontaktu s dětmi většinového etnika. Subkategorii jsem nazvala **problémy ve školství**.

„Škola, když už tam má těch sociálně vyloučených dětí s problémy moc, tak by mohla mít víc učitelů, asistentů. Ale jak, když na to nejsou peníze. Děti by mohly chodit do družiny, kdyby jim rodiče zaplatili obědy, což stojí moc peněz a je potřeba si koupit cigarety... a stejně pro všechny děti kapacita družin nestačí.“ (resp. č. 1)

„Omezila bych počet romských dětí ve školách a třídách maximálně na 10%. Nebo půl romských a půl bílých. Aby se od sebe mohly učit. Romský děti musí mít příklad u rodin a spolužáků s dobrým prospěchem. Musí být obklopeny i dětmi, které význam vzdělání vidí a uznávají. Oni neznají nic jiného, nemůžou o věcech přemýšlet jinak a přijde jim to normální. A pak i rodiče uvidí smysl učení u svých dětí.“ (resp. č. 2)

„V těch školách je to fakt složité. Asi by pomohl nižší počet romských dětí ve třídě. To je asi nereálné, když je zde nedostatek ochotných učitelů tady učit. Ono to potom vede ke zpomalování učiva a ty chytřejší děti se nudí, zlobí...prostě začarovaný kruh.“ (resp. č. 3)

„Oni to ty školy nechtějí mít jen romské děti. Ale když je takzvaná spádovost ve vyloučené lokalitě, tak do té spádové školy prostě chodí děti sociálně vyloučené. A když se ředitelka pokusí si procento bílých a romských udržet na snesitelné úrovni, tak na ni nasadí skrytou kameru nějakéj romskej aktivista. Nebudu jmenovat, ale mám konkrétní zkušenost.“ (resp. č. 4.)

„Rodina by mohla děti naučit slušnému chování, rodina by mohla děti do školy aspoň posílat a kontrolovat jim úkoly, ale jak, když mají malý byt, bydlí jich tam moc.“ (resp. č. 5)

Oblast vzdělávání Romů je téma velice široké, právě v rozdílnosti přístupu této minority k její důležitosti. Proto jsem kromě školy vytvořila i subkategorii **nízká hodnota vzdělávání**, která se objevila skoro u všech respondentek (resp. č. 2,3,4,5). Z odpovědí jasně vyplývá, že chození do školy pro Romy není nic významného.

„Děti se někdy přiznají, že když si nemohou koupit svačinku, tak nejdou do školy.“ (resp. č. 2)

„Laxnost ve školní docházce, neúcta k autoritám. Děti obvykle končí na základní škole, po odchození devíti let povinné školní docházky končí. Měly jsme tady kluka, který začal chodit na učňák, ale po několika měsících tam přestal chodit.“ (resp. č. 3)

Zkušenost s tím, že většina romských dětí z této vyloučené lokality nenavštěvuje sekundární vzdělávání, tedy střední školy nebo učiliště, mají i další dvě respondentky.

„Někdy jsou i dost chytré, ale do školy je neposílá maminka. Bohužel velmi málo z nich chodí na učiliště nebo střední školu.“ (resp. č. 4)

„Většinou taktak vychodí devět tříd základní školy. Kdo se dostane dál, brzo skončí pro nezámek, špatné známky...“ (resp. č. 5)

Ve dvou výpovědích se dokonce objevilo, že rodiče svým dětem zakázali dát si přihlášku na učiliště (resp. č. 2,5)

„Měli jsme holčičku, ta byla chytrá, zvidavá, ale rodina ji nedovolila chodit na učiliště. Zvidavé chytré dítě, které nemohlo chodit do školy, protože to rodina nedovolila. Doma jim hlídala mladší děti, starala se o domácnost a zajišťovala servis. To je strašný. Není to pro ně vůbec hodnota.“ (resp. č. 2)

„Nebo mu rodiče přihlášku na učební obor rovnou odmítnou podepsat. Řeknou, půjdeš na pracák a budeš se starat o mladší sourozence.“ (resp. č. 5)

Pokud dětem stačí jenom základní vzdělání, tak je otázkou, jak je to v rodinách se zaměstnáním jejich rodičů. Jak jsem z výpovědí zjistila, většina rodičů do práce nechodí. Subkategorii jsem nazvala **špatná pracovní morálka** a objevila se v odpovědích čtyř respondentek (resp. č. 1, 2, 3, 5)

„Nepracují, mají různá zdravotní omezení nebo nemají vzdělání.“ (resp. č. 1)

„Nebo chodit do práce. Ten systém jako je u nás. Ráno se vstane a jde do práce, to neznají. Maminky jsou doma, mají hodně dětí, nejsou vzdělaný. Otcové pracují na černo na stavbách a různé.“ (resp. č. 2)

„Rodiče jsou v drtivé většině nezaměstnaní.“ (resp. č. 3)

„Rodiče do práce nechodí, a když pracují, tak po brigádách na černo.“ (resp. č. 5)

6.1.3 Makro systém

Z pohledu makro systému se nám zde opět objeví **školní docházka**. A to zejména proto, že v této vyloučené lokalitě jsou školy segregované. Tento jev v integraci romských dětí určitě nepomáhá.

„Bydlí ve vyloučené lokalitě a navštěvují školy, kde je 95% Romů.“ (resp. č. 1)

„Je to kultura i hodnoty a vzdělání těch lidí. Segregované školy, kdy děti nemají vůbec příležitost být s bílými dětmi.“ (resp. č. 2)

„Chodí do škol, kde jsou samé romské děti.“ (resp. č. 3)

„...ve zdejších školách jsou výlučně romské děti, standard výuky je posunutý skoro o dva roky.“
(resp. č. 4)

Respondentka č. 5 se vyjádřila ještě ostřeji. „Je to ghetizace bydlení, ghetizace základních škol“.

Jak jsme se dozvěděli z předchozích výpovědí, tak většina rodičů nepracuje. V makro systému se proto musí opět objevit subkategorie **pracovní morálka**, abychom zjistili, odkud rodiny získávají peníze. Zde se respondentky ve výpovědích shodují.(resp. č. 1,2,3,4,5)

„Většina rodičů je na Úřadu práce....“ (resp. č. 1)

„Rodiče jsou v drtivé většině registrovaní na Úřadu práce a pobírají dávky sociální podpory. Ten systém je úplně mimo. Kvůli práci přijdou o dávky, kvůli exekuci jim vezmou plat. Výsledek je ten, že když mají práci, tak jsou na tom hůře než, když jsou bez práce. Přijde vám to normální?“ (resp. č. 3)

„Rodiče jsou většinou na dávkách, a pokud nějaký klient hledal práci, tak se setkal s diskriminací, kdy mu nevěřili, že bude chodit do práce.“ (resp. č. 4)

„Rodiče dětem řeknou, půjdeš na pracák... ..Rodiče do práce nechodí, jsou na pracáku.“ (resp. č. 5)

Jedna respondentka upozornila i na problém maminek, z nichž většina má více dětí.

„Maminky jsou doma, mají hodně dětí, nejsou vzdělané a krátký úvazky se téměř nenabízí. Ony by potřebovaly krátký úvazky, aby zvládly rodinu a děti.“ (resp. č. 2)

S tím, že rodiny mají nízké příjmy, souvisí opět **špatné hospodaření** a s ním spojené projevy v makro systému.

„Obrovské dluhy, zadlužení, nemají vidinu, že by se splatily nájmy, MHD, půjčky, půjčky na splácení půjček. Nejdou pracovat, že se jim to nevyplatí.“ (resp. č. 2)

Je možné, že na **soužití s majoritou** má vliv i jiná mentalita a kultura Romů. Dlouhodobým problémem jsou ale podle sociálních pracovníků předsudky většinové společnosti.

„My máme ten kulturní kapitál, víme kde hledat informace, koho se zeptat.“ (resp. č. 2)

„Je těžké lidi přesvědčit, že to někdo z minority dělá jinak. Ty vzory se moc neobjevují. Ve zprávách se vždy zdůrazňuje etnikum a ne, že je to především člověk.“ (resp. č. 3)

„Nejtěžší je asi odstranit ze společnosti předsudky. Málokdo má vlastní negativní zkušenost, ale jsou na Romy vysazení jen z toho, co slyší.“ (resp. č. 4)

„Ostrakizace a pohrdání ze strany majority. A z romské strany i pohrdání majoritou, útočnost i zneužívání sociálního systému až a doraz.“ (resp. č. 5)

Z odpovědí se dalo vyčíst docela nepříjemné zjištění, že ne za vše si mohou Romové sami.

„Komu nesou ubytovny velké prachy a kdo na tom nehodlá nic změnit?! Bydlení není, není a nejen to...“ (resp. č. 5)

6.3 Odpověď na hlavní výzkumnou otázku

Z výzkumného šetření jsem se snažila pomocí hlavní výzkumné otázky zjistit, jaké jsou důvody sociálního vyloučení. Na některých důvodech se sociální pracovnice ve svých výpovědích shodly, někdy odpovědi nebyly tak jednoznačné.

Zjistit, jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí.

Jako hlavní důvod se v mikro systému, tedy v oblasti, která se dotýká přímo dětí, nejvíce vyskytovalo **špatné hospodaření** v různých podobách. Některé děti chodí do školky hladové a svačina je jejich první jídlo, starší děti se snaží vyrovnat většinové společnosti a jejich chudoba je taková okázalá. Snaží se dávat najevo, že oni si to mohou dovolit. Pokud je ale v rodině rozpočet deficitní, tak rodiny často nemají na základní potraviny. Problém je i v tom, že děti nemají určité **dovednosti** z domova. Ve výchově většinou není žádný řád, děti mají velkou volnost, ale nástupem do školy je třeba určitou disciplínu dodržovat. Respondentky mají také zkušenost s tím, že v rodinách se málo vaří a jídlo se nakupuje v polotovarech nebo ve fast foodech. Překvapením bylo i zjištění, že mladé maminky si neumí s batolaty hrát, nikdo je to nenaučil. Další oblast jsem nazvala **soužití s majoritou** a zde byly odpovědi různé. Děti z většinového etnika mezi sebe nepřijímají a jsou smířeni s tím, že jimi majorita pohrdá. Často si neuvědomují, v čem jsou jiní a proč je většinové etnikum nepřijímá. Zajímavá byla odpověď respondentky, že děti vlastně nevědí, kde se vydělávají peníze. Základní neznalost toho, že abychom dostali peníze, je třeba chodit do práce.

V kategorii mezo systému je to **životní prostor**, který je pro děti opravdu nevyhovující. Bydlení na ubytovnách, kde vícečetné rodiny bydlí v jedné místnosti, mají společné sociální zařízení a na poschodí jednu pračku, je opravdu špatné. Pokud rodiny žijí v městských bytech, tak je situace lepší, ale prostory jsou také malé. Často jsou společné prostory a průchody domů plné odpadků, špíny a použitých stříkaček, a vyskytují se zde i potkani.

Dalším problémem jsou nebezpeční sousedé, tedy dealeři drog, prostitutky a závislí na alkoholu nebo drogách. S prostředím, ve kterém děti žijí, souvisí i **chudé bydlení**. Dokonce tři respondentky se shodly, že děti často nemají vlastní postel. Vzhledem k malým prostorám a velkému počtu lidí si děti nemají kde hrát a učit se, o nějakém soukromí se nedá vůbec mluvit. Ačkoliv je v naší zemi povinná školní docházka, některé děti nechodí do **školy (školní docházka)** pravidelně. Respondentky pracují s celými rodinami, aby se tato situace zlepšila. Dětem chybí předškolní vzdělání, ale dalším problémem je i to, že někteří rodiče neumí číst nebo nerozumí zadání domácích úkolů a nemohou dětem poradit. V souvislosti se školním vzděláváním z odpovědí vyplynuly i **problémy ve školství**. Kromě nedostatku peněz ve školství, sociální pracovníce upozorňují na velký počet dětí ve třídách, nedostatek učitelů a asistentů. Při velkém počtu dětí ve třídách někdy dochází ke zpomalování učiva a chytrější děti se nudí. A opět se nám zde objevuje, že někdy rodiče neposílají děti do školy. Někteří ředitelé škol se snaží o větší vyváženost dětí z minority a majority. Naráží ale na romské aktivisty a na tzv. spádovost. Tedy, že děti z určité oblasti musí chodit do blízkých škol. Vzdělání nepovažují Romové za důležité, a proto se i čtyři respondentky shodly, že **hodnota vzdělávání je nízká**, pro Romy nevýznamná. Jako důvod nejít do školy je například to, že si nemohu koupit svačinu nebo musím hlídat mladšího sourozence, když maminka jde na úřady. Opravdu alarmující je, že v některých rodinách zakazují dětem chodit na učiliště právě z důvodu hlídání sourozenců. Dvě respondentky uvedly, že chytrým dětem, které chtěly pokračovat v sekundárním vzdělávání, rodiče zakázali dát přihlášku na učiliště. Většina dětí sotva vychodí základní školu a pokud začnou chodit na učiliště, nemají doma podporu a po několika měsících s chozením do školy skončí. Dalším negativním zjištěním byla **špatná pracovní morálka**. Rodiče do práce většinou nechodí a zde se nám začínají propojovat různé důvody, které spolu souvisí. Špatná školní docházka a problém s nalezením vhodného zaměstnání. Pokud Romové hledají zaměstnání, mají nízké vzdělání nebo různá zdravotní omezení.

V kategorii makro systému se nám díky výsledku šetření rozkrývají i další důvody. **Školy** v sociálně vyloučené lokalitě jsou téměř segregované, navštěvují je jen romské děti. Standart výuky je často posunutý, ale ne z důvodu, že by děti byly méně chytré, ale spojením všech negativních vlivů, které jsem popsala výše. Počínaje nevyhovujícím prostředím, ve kterém vyrůstají a konče ne vždy pozitivním vzorem rodičů. Ukazuje se, že systém Romy dostatečně nemotivuje k lepší **pracovní morálce**. Důvodem je někdy nízké vzdělání, pro mladé maminky s více dětmi nedostatečná nabídka nižších pracovních úvazků a často

i diskriminace ze strany zaměstnavatelů. Romové se tedy naučili pracovat na černo. **Špatné hospodaření** se projevuje velkým zadlužením rodin. Sjednávají se půjčky na zaplacení půjčky a roztáčí se spirála, která nemá konec. I proto se chodit do práce nevyplatí, protože z výplaty by jim byly odpočítávány dluhy. **Soužití s majoritou** není také dobré. Většinová společnost má vůči Romům spoustu předsudků, i když často vlastní negativní zkušenost nemají. Sociální pracovníci upozorňují také na to, že pozitivní zprávy se v médiích objevují málo. Ze strany minority je zaznamenána také útočnost vůči majoritě a snaha o zneužívání dávkového systému, což ke klidnému soužití nepřispívá. Jedna z odpovědí byla, že ne za všechno si Romové mohou sami, ale že na důvodech jejich sociálního vyloučení nese podíl i většinové etnikum.

7 Diskuse

Cílem diskuse je porovnat výsledky výzkumného šetření se současnou odbornou literaturou, která byla zmíněna v teoretické části.

7.1 Výsledky výzkumu v kontextu současné odborné literatury

Základ problému sociálního vyloučení romských dětí se nachází v rodinách, kde je minorita vychovávána trochu jiným způsobem než většinová společnost. Podle Sekyta (2003, s. 9-10) jsou děti vychovávány ve větší volnosti, což potvrzuje i Prokešová (2010, s. 63) a Kolaříková (2015, s. 41). Tuto skutečnost potvrzují i respondentky.

Dále jsem z výzkumu zjistila, že v rodinách se nachází málo pozitivních vzorů, a o tomto jevu píše Kopanská (2014, s. 22-23). Uvádí, že někdy se otcové při své nelegální činnosti, při které jim děti pomáhají, stávají negativním vzorem.

Na rozdíl od majoritního etnika si romská rodina zachovává velkou soudržnost (Davidová, Uherek 2014, s. 45, Říčan 1998, s. 51-53). Dle respondentek je to velké pozitivum, ale na druhou stranu to může být pro členy jednotlivých rodin bariéra, která jim znemožňuje osamostatnit se a dostat se tak ze sociálního vyloučení.

Romové potažmo i děti mají úplně jiný hodnotový systém (Sekyt 2003, s. 9, Prokešová 2010, s. 73) a odlišný temperament (Říčan 1998, s. 51-53) Obojí přináší podle sociálních pracovníků někdy pozitiva a jindy negativa. Podle Prokešové (2010, s. 72) pohostinnost, přátelskost, soudržnost a na druhou stranu slabá vůle, nespolehlivost a nedisciplinovanost. To vše přináší Romům problémy v různých oblastech.

Typickými důvody sociálního vyloučení jsou podle Bargla (2010, s. 30-31) chudoba, nedostatečné vzdělání, obtíže při hledání zaměstnání a diskriminace. Navrátil (2003) ještě přidává zdevastované životní prostředí a etnickou příslušnost.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že jedním z největších problémů je špatné prostředí, ve kterém děti žijí, především špatné bydlení. Je to jistě následek chudoby. O nedostatku větších bytů, které by byly cenově dostupné, píše Šimíková (2004, s. 108-130) Dále jsou to výpovědi o přeplněných bytech (Sirovátka 2004, s. 102) a respondentky také několikrát zmiňují zdevastované byty, nečistotu v okolí bydlení i na chodbách starých pavlačových domů. Míka (2010, s. 123-124) doslova píše, o skládce, na které Romové žijí.

O tom, že v sociálně vyloučené lokalitě „Cejl“ většina dospělých do práce nechodí, a pokud pracují, tak načerno, vypověděly všechny respondentky. Ověřila jsem tím informace

Prokešové (2010, s. 83-85), která píše, že v některých sociálně vyloučených lokalitách je nezaměstnanost 90-100%.

S nezaměstnaností souvisí i nízká vzdělanost (Romové v České republice 1999, s. 358-363). Podle Balvína (2004) si Romové myslí, že neexistuje žádný vztah mezi vzděláním a ekonomickým nebo sociálním úspěchem. I toto vyplynulo z výsledku šetření. Romové opravdu nedávají vzdělání žádný velký význam. Respondentky na tuto skutečnost několikrát poukázaly.

Jedna z odpovědí respondentky byla, že na úřadech práce se Romové setkávají s diskriminací. Podle Vlády České republiky (Zpráva o stavu romské menšiny v roce 2016 [online]) část zaměstnavatelů na základě předsudků a špatných zkušeností nedá konkrétnímu uchazeči příležitost prokázat své pracovní schopnosti.

Z výzkumného šetření také vyplynulo, že romské děti nemají dostatečné předškolní vzdělání, a proto mají při vstupu do základních škol problémy. (Nečas 2002, s. 95, Říčan: 1998, s. 109-110) Děti kromě problémů s učením mají i nízký sociální status a ve třídách bývají neoblíbené a přehlížené (Vágnerová 2005, s. 321).

I vývoj romského dítěte je trochu odlišný od většinové společnosti hlavně díky nepodnětnému prostředí. V romské rodině běžně nenajdeme knížky a jiné pomůcky, které slouží k rozvoji jemné motoriky. Intelektové podněty přicházejí jiným směrem. (Kaleja, 2011, s. 56, Balabánová, 2002, Nestr.) Respondentky tuto zkušenost mají především s předškolními dětmi, které toho umí velice málo. Souvisí to i s chudým prostředím, ve kterém vyrůstají.

Neznalost českého jazyka způsobuje sociální vyloučení, ve kterém tyto děti žijí. Píše o tom i Kaleja (2011) Čeština je pro Romy jako cizí jazyk. Oproti romštině jsou velké rozdíly v gramatice, intonaci a děti se také musí naučit nové pojmy a pochopit jejich obsah. (Vágnerová, 2004, s. 686)

Romské děti nemají dostatečně rozvinuté dovednosti a návyky. Nejsou zvyklé se učit něco z paměti a pamatují si jen to, co je zaujalo. Neznají systematickou přípravu do školy, která je nutná v průběhu školní docházky. Nejsou zvyklé mít určité povinnosti. (Vágnerová, 2004, s. 686, Kolaříková, 2015, s. 41) S tím samozřejmě souvisí problémy ve škole, do které některé děti chodí podle sociálních pracovníků sporadicky. Děti nechodí ani do školou nabízených kroužků. (Kaleja, 2011, s. 45)

Velká část romských dětí má nedostatky ve volní oblasti, protože vyrůstá pod slabším vlivem rodičovské autority. Nejsou schopné si vytvořit pevný program a cíl. Mají slabou vytrvalost a neumějí „chtít“. (Lechta, 2010, s. 389) To podle respondentek může souviset i s pozdější špatnou pracovní morálkou a nízkou hodnotou vzdělání.

Romští rodiče by si přáli, aby jejich děti ve škole prospívaly, ale nejsou schopni je k tomu systematicky vést. Mnohdy mají i vlastní negativní zkušenost, kdy ve škole nepospívali. (Kolaříková, 2015, s. 42) Sociální pracovníce mají zkušenosti, že rodiče mnohdy nedokáží svým dětem s řešením domácích úkolů pomoci.

Na problém segregace upozornila Veřejná ochránkyně lidských práv, když sdělila, že děti jsou často odmítány do škol neoficiálně na základě nepravdivých informací (Zpráva o stavu romské menšiny v roce 2016 [online]) Tři základní školy v okolí vyloučené lokality „Cejl“ navštěvují převážně romské děti nebo děti ze sociálně slabších rodin. Bucháčková (2014, s. 17) uvádí, že příslušníci střední vrstvy své děti na tyto školy neposílají z důvodů předsudků a strachu, že neposkytují kvalitní vzdělání.

Sociální exkluze společnost značně polarizuje (Sirovátka 2006, s. 20). Mezi lidmi většinového etnika převládají předsudky a někdy i špatné zkušenosti. (Říčan 1998, s. 61-62, Šišková 2001, s. 122-124). Jak píše Nečas (2002, s. 115), značná část veřejnosti přistupuje k Romům s ustálenými předsudky, které jsou paušalizovány na všechny příslušníky romské menšiny. Bohužel i tato skutečnost je výsledkem šetření. Sociální pracovníce se s předsudky ve společnosti setkávají často a vědí, jak je těžké je i mezi dětmi odstranit.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí. Popsat vývoj romského dítěte, zejména některé významné etapy tohoto vývoje, kterým se liší od vývoje většinového etnika. Pomocí kvalitativního výzkumu mezi sociálními pracovníci, které s romskými dětmi pracují, zjistit, jaké jsou důvody jejich sociálního vyloučení.

Domnívám se, že jsem tento cíl naplnila. V teoretické části práce jsem tento cíl splnila kompilací z odborné literatury. Bohužel se mi nepodařilo sehnat dostatek odborné literatury z oblasti vývoje romského dítěte. Většina odborné literatury se zabývá problematikou vzdělávání romských dětí. I přesto si myslím, že určité odlišnosti se mi podařilo zjistit. V empirické části jsem tento cíl naplnila pomocí kvalitativního výzkumu formou rozhovorů se sociálními pracovníci nízkoprahových zařízení v sociálně vyloučené lokalitě. Ve výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku: *Co vnímají sociální pracovníci jako důvod sociálního vyloučení romských dětí.* Odpovědi na otázky jsem podrobně popsala ve výsledcích analýzy, kde jsou použity i konkrétní odpovědi sociálních pracovníků.

V úvodu práce jsem uvedla, proč jsem si vybrala téma sociálního vyloučení romských dětí. Hlavní výzkumná otázka mi na leccos odpověděla. Zjistila jsem, že důvody a řešení této problematiky jsou velmi složité. Díky tomu, že výsledky výzkumného šetření jsem mohla porovnat ve třech rovinách systému, který děti obklopuje, se ukázalo, jak jsou skoro všechny důvody sociálního vyloučení vzájemně propojené. Nejde tedy říci, že důvodem je etnicita nebo jen prostředí, ve kterém děti vyrůstají. Všechny projevy sociálního vyloučení souvisí i s jejich důvody. Důvodem je chudé bydlení dětí, nezaměstnanost rodičů a špatné hospodaření s penězi, nízká hodnota vzdělávání dětí v sociálně vyloučené lokalitě a především sociálně vyloučená lokalita. Děti nemají žádnou motivaci situaci nějak měnit, protože nevidí jiné hodnoty, vzory a s většinovým etnikem se nesetkávají tak často. A především jsou to stále jenom děti, které mají vzor ve svých rodičích.

Jsem ráda, že se mi pomocí výzkumného šetření potvrdila teorie ekologické perspektivy. Opravdu všechny důvody sociálně vyloučených dětí se mi propojovaly a viděla jsem, že mikro, mezo a makro systém se svými problémy spolu souvisí. Intervence sociálních pracovníků je tedy velmi široká. Ukazuje se, že pokud dobře funguje práce s jednotlivci, ale makro systém je špatně nastaven, tak se situace nemůže zlepšit. Tím nechci zpochybňovat důležitost práce sociálních pracovníků, ale samy přiznávají, že i když se snaží již léta s dětmi pracovat, tak ke změnám v sociálně vyloučené lokalitě nedochází. Doposud jsem se držela zásady, že každý by

měl vždycky začít především u sebe, aby se situace mohla změnit. Podle výpovědí respondentek tato zásada v oblasti sociálního vyloučení romských dětí zcela nefunguje.

Hlavní nedostatek svého výzkumného šetření vidím v tom, že jsem měla málo respondentek a výzkumné šetření nemá proto velkou vypovídající hodnotu. Během výzkumu mne také napadlo, že všechny respondentky pracovaly s klienty v sociálně vyloučené lokalitě. Výsledky by možná byly jiné, kdybych získala odpovědi i od sociálních pracovníků, které pracují s romskými rodinami, které nežijí v sociálně vyloučené lokalitě a nepotýkají se s tak velkým množstvím problémů najednou. Myslím si, že většina romských dětí zažívá některou oblast sociálního vyloučení, i když žije s rodiči v prostředí většinové společnosti. Tuto osobní zkušenost mám z nízkoprahového zařízení, které funguje v části města, kde není sociálně vyloučená lokalita a chodí tam děti jak z většinové, tak i menšinové společnosti.

Výsledky šetření mě vedly k zamyšlení, jaká je moje osobní motivace k práci v sociální sféře a zda bych byla schopna pracovat s dětmi v sociálně vyloučené lokalitě. Přiznám se, že jsem si uvědomila, že je pro mne důležité vidět nějaké výsledky práce v dlouhodobějším horizontu. Práce s romskými dětmi mne velmi zajímá, chodím do nízkoprahového zařízení Fara – Zábrdovice pravidelně pomáhat. Občas mi ale práce v této sociálně vyloučené lokalitě připadá trochu beznadějná. Nesmírně proto obdivuji sociální pracovníce, se kterými jsem se mohla potkat, protože jejich práce z lidského pohledu žádné konkrétní výsledky nepřináší. Respondentky jsou si vědomy toho, že děti končí stejně jako jejich rodiče na „pracáku“ a na „dávkách“. Proto obdivuji jejich každodenní nasazení, s jakým se snaží těmto dětem pomoci, že jim nejsou lhostejné a chtějí pro ně být právě teď a tady. Věří, že jejich práce má smysl a že právě těmto dětem, které si svůj osud nevybraly, je důležité být nablízku.

Bibliografie

BALABÁNOVÁ, Helena. 2002. Romské děti v systému českého školství. Předneseno na Národní konferenci „Integrace Romů v ČR“ Praha 21. 5. 2002 – konferenční příspěvek

BALVÍN, Jaroslav. 2004. Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém. Praha: Radix. ISBN 80-86031-48-9

BARGEL, Miroslav. 2010. Inkluze versus exkluze-dilema sociální patologie. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 978-80-87182-12-3

BARTOŇOVÁ, Miroslava. 2007. Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-158-4

BUCHÁČKOVÁ, Marcela. 2014. Socializační přístup v sociální práci s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách. *Sociální práce/Sociální práca*, č. 2, s. 16-19. ISSN 1213-6204

DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. 2014. Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 978-8086729-98-5

FÓNADOVÁ, Laura. 2014. Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6574-1

GJURIČOVÁ, Jitka. 1999. Na okraji: Romové jako objekt státní politiky. Praha: Themis. ISBN 80-85821-70-2

HENDL, Jan. 2008. Kvantitativní výzkum. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0219-6

HORVÁTOVÁ, Jana. 2002. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-615

KALEJA, Martin. 2011. Romové a škola versus rodiče a žáci. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity. ISBN 978-80-7368-943-8

KOLAŘÍKOVÁ, Marta. 2015. Dítě předškolního věku v prostředí sociální exkluze. Opava: Slezská univerzita. ISBN 978-80-7510-161-7

KOPANSKÁ, Jana. 2014. Romství kdysi a dnes. Brno (bakalářská práce). Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky

KUKLA, Lubomír. 2016. Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3874-1

LECHTA, Viktor. 2010. Základy inkluzivní pedagogiky. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-679-7

MIKO, Václav. 2010. Česko-romské vztahy. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-7399-938-4

NAVRÁTIL, Pavel. 2003. Romové v české společnosti. Praha: Portál. ISBN 80-7178-741-8

NEČAS, Ctibor. 2002. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0497-4

PROKEŠOVÁ, Miriam. 2010. Romové, otázky a hledání odpovědí. Ostrava: Repronis. ISBN 978-80-7329-249

RAFAJOVÁ, Alena. 2009. Faktory ovlivňující vývoj a prospěch dětí na prvním stupni základních škol. Olomouc (diplomová práce). Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta

Romové v české republice. 1999. Praha: Socioklub. ISBN 80-902260-7-8

ŘÍČAN, Pavel. 1998. S Romy žít budeme- jde o to jak. Praha: Portál. ISBN 80-7178-250-5

SIROVÁTKA, Tomáš. 2004. Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3455-6

SIROVÁTKA, Tomáš. 2006. Sociální vyloučení a sociální politika. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-4225-7

STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. 1999. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X

ŠIMEČKOVÁ, Jana. 2010. Aplikace rozvojových cílů tisíciletí na situaci sociálně vyloučených v Evropě (Romové a vzdělání). Sociální práce/Sociálna práca č. 1, s. 82-85. ISSN 1213-6204

ŠIMÍKOVÁ, Ivana. 2004. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno: Barrister&Principal. ISBN 80-7364-009-0

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. 2001. Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ a kol. 2014. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6

VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. Školní poradenská psychologie pro pedagogy. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1074-4

VÁGNEROVÁ, Marie. 2012. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1

Internetové zdroje

ROUS, Jiří. 2001. Práce s romskou mládeží v církvi. in: Práce s romskou mládeží: odborný seminář – 23. - 25. 11. 2001. [online]. Praha: Salesiánská provincie Praha-Odbor pastorece mládeže [cit. 2017 -02-11] Dostupné z: <http://mladez.sdb.cz/materialy-ke-stazeni/knihovna/>

SEKYT, Viktor. 2003. Romské tradice a jejich konfrontace se současností. in: Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření [online]. Praha: Socioklub [cit. 2018-18-01] Dostupné z: <http://www.socioklub.cz/studia.php>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2016, Dokumenty[online] c 2009-2018 [cit. 2018-19-01]

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2016-158612/>

ZÁKON č. 178 ze dne 20. dubna 2016, kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 68. Dostupný z: <http://www.zakony.cz/zakony/2016/151/zakony-seznam-2016-151>

II. Co je z vašeho pohledu hlavní důvod?

„Najít hlavní příčinu sociálního vyloučení je velmi těžké. Nejtěžší je asi odstranit ze společnosti předsudky. Málčko má vlastní negativní zkušenost, ale jsou na Romy vysazení jen z toho, co slyší. Že jsou hluční, že nedbají na pořádek, že neposílají děti do školy, že si chodí pro dávky. Je těžké lidi přesvědčit, že to někdo z minority dělá jinak. Ty vzory se moc neobjevují. Ve zprávách se vždy zdůrazňuje etnikum a ne, že je to především člověk a hledat pozitivní příklady se jim moc nechce. Podle mě ty předsudky jsou nejhorsí, ale ony s tím jsou spojeny i projevy sociálního vyloučení: bydlení, chudoba, nedostatečné vzdělání, nezaměstnanost. A na to může majorita vždycky poukazovat.“

III. Co ten hlavní důvod posiluje?

„Je to případ od případu. Třeba ta docházka do školy. Máme tady děti, kde je školní docházka sporadická, snažíme se s tím bojovat, spolupracovat s rodinami, nakontaktovat je na SASKU. Ale většinou už je to nastavené špatně v rodině a těžko se to napravuje. Některé naopak, které mají pozitivní zkušenost chodí do školy rády. Někdy jsou i dost chytré, ale do školy je neposílá maminka, jsou dlouho do noci vzhůru a ráno je nikdo nevzbudí. Máme tedy všechny tři oblasti buď zažitý problém rodiny, problém rodičů nebo pozitivní zkušenost, kdy děti chodí rády do školy a rády se i učí. Bohužel velmi málo z nich chodí na učiliště nebo střední školy. Oni v tom nevidí žádný význam a mají problém s tím, že musí tři roky čekat, než z nich něco bude. Ta odložená odměna, v tom nejsou jako dobří. Nebo vynikají ve sportu, jsou pohybově nadané, chodí na fotbal nebo na taneční kroužky. Hudební výchovu a výtvarnou výchovu zvládají velmi dobře, ale na kroužky nechodí. Oni jsou si vědomi, že jim to celkem jde, ale kdyby to musely dělat systematicky. Jakmile by se v tom musely učit a vzdělávat, tak je to pro ně určitá bariéra. Vědí, že by se musely nějak osvědčovat a do toho se jim moc nechce. Bohužel jsou pro ně vzorem sportovci a pop star hvězdy. Chtějí být fotbalisty a herečkami, ale kadeřnice nebo kosmetička je moc neláká. Je pro ně těžké si představit, že budou kosmetičkou, když budou studovat tři roky. Tak ta pravidelnost a časovost je pro ně problém, ale je tam také to, že to nevidí doma a ve svém okolí a nejsou za to ani pochváleni. To jsou děti, které nejsou pochváleny za to, že přinesou jedničku, jejich rodiče ve vzdělání nevidí žádný význam. Potom to bydlení. Většina klientů navštěvující naše zařízení bydlí na některé z komerčních ubytoven nebo často také v pavlačových domech. Nemají často svoji vlastní postel. Většinou jsou to zchátralé starší budovy, nehostinné prostředí. Jsou to jednopokojové nebo i více pokojové byty, když se jedná o pavlačový dům, ale mají často zejména na ubytovnách společná sociální zařízení, nemají svoji pračku tam ta hygiena slabší. Na ubytovnách je to hodně znečištěné hlavně společné prostory, zapáchající, lidé jsou apatičtí starat se o to prostředí. Na ubytovnách jsou byty holé, bez záclon, polštářů atd. společné prostory neudržované. V pavlačových bytech si některé romské ženy domácnost udržují, ale je to v chudých poměrech, starší zařízení. Problém s plísní je na ubytovnách častý, protože jim vypínají topení, když někteří nájemníci neplatí. Dále jsou to projevy chudoby. Pro některé děti ve školce je svačinka u nás první jídlo, některé rodiny na to i spoléhají, u některých to prostě jinak nejde. Některé se naopak snaží dát najevo, že nejsou nejchudší z nejchudších a posílají nám děti s koblihama. Je zde tedy extrém, že buď jsou děti hladové, nebo jedí nezdravé věci, koblihy a piji kofolu. U starších dětí je to cílený projev, že nejsem chudý, že si přinesu koblihu, jídlo z fast foodu nebo mám colu. Uvařit si vlastní jídlo o to se snažíme je naučit zde v klubu a pro ně je to s podivem, co se dá za celkem málo peněz uvařit. To co si ve fast foodu